

Zbigniew Janczewski

Prawodawstwo Konferencji Episkopatu Polski i Prymasa kard. S. Wyszyńskiego w zakresie sakramentów w służbie wspólnoty : święceń i małżeństwa

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 42/1-2, 75-143

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ZBIGNIEW JANCZEWSKI

PRAWODAWSTWO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I PRYMASA KARD. S. WYSZYŃSKIEGO W ZAKRESIE SAKRAMENTÓW W SŁUŻBIE WSPÓLNOTY: ŚWIĘCEŃ I MAŁŻEŃSTWA

Spis treści: – Wstęp. – 1. Sakrament święceń. – 1.1. przyjęcie posług lektoratu i akolitu. – 1.2. przyjęcie święceń diakonatu i prezbiteratu. – 2 Małżeństwo. – 2.1. Zaręczyny. – 2.2 Przygotowanie do małżeństwa. – 2.2.1. Przygotowanie dalsze. – 2.2.2. Przygotowanie bliższe. – 2.2.3. Przygotowanie bezpośrednie. – 2.3. Stwierdzenie zdolności i przygotowania stron do małżeństwa. – 2.3.1. Przeprowadzający kanoniczne badanie narzeczonych. – 2.3.2. Zebranie podstawowych informacji o nupturientach. – 2.3.3. Wykrycie ewentualnych przeszkód małżeńskich. – 2.3.4. Wykrycie ewentualnych wad zgody małżeńskiej. – 2.3.5. Zapowiedzi. – 2.3.6. Dyspensy i zezwolenia. – 2.4. Asystujący przy zawieraniu małżeństwa. – 2.5. Adnotacja o zawartym małżeństwie. – 2.6. Małżeństwa mieszane i im podobne. – 2.6.1. Przygotowanie do zawarcia małżeństw mieszanych i im podobnych. – 2.6.2. Stwierdzenie zdolności i przygotowania stron do zawarcia małżeństwa. – 2.6.3. Dyspensy i zezwolenia. – 2.6.4. Forma zawierania małżeństw mieszanych i im podobnych. – 2.6.5. Zapisanie małżeństw mieszanych i im podobnych w księgach parafialnych. – 2.6.6. Duszpasterstwo małżeństw mieszanych. – Zakończenie.

Wstęp

Sakramentami służącymi komunii, czyli wspólnocie Kościoła są święcenia i małżeństwo. Przez służbę bliźnim, skierowaną na ich zbawienie, sakramenty te przyczyniają się także do zbawienia osobistego, a udzielając poszczególnego posłania w Kościele pomagają w budowaniu Ludu Bożego¹. Osoby włączone przez chrzest i bierzmowanie do kapłaństwa wspólnego wszystkich wiernych, otrzymują szczególną konsekrację w sakramentach święceń i małżeństwa. Przyjmujący święcenia zostają powołani, aby w imię Chrystusa karmili Kościół słowem i łaską Bożą. Sakrament małżeństwa umacnia i jakby konsekruje małżonków chrześcijańskich do obowiązków i godności ich stanu².

¹ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, nr 1534; Dalej używam skrótu KKK.

² Konstytucja *Lumen Gentium* Soboru Watykańskiego II, nr 10-11

Problematyką związaną ze święceniemi i małżeństwem zajmowali się prawodawcy Kościoła w Polsce – Konferencja Episkopatu Polski i prymas kard. S. Wyszyński, poświęcając jej szereg ważnych dokumentów. Konferencja Episkopatu wydawała akty prawne na mocy władzy wypływającej z postanowień Soboru Watykańskiego II, powszechnego prawodawstwa posoborowego i Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. Prymas Wyszyński w swoich dokumentach powoływał się na nadzwyczajne uprawnienia, otrzymane od Stolicy Apostolskiej³.

1. Sakrament święceń

Święcenia są sakramentem, dzięki któremu posługa powierzona Apostołom przez Jezusa jest spełniana w Kościele, aż do dnia dzisiejszego. Kandydaci do święceń muszą przejść okres odpowiednich przygotowań, odbywając w seminariach formację intelektualną, duchową i pastoralną. Pierwocin instytucji dzisiejszego seminarium można się dopatrzeć w kolegium Apostołów, powołanym do życia przez Jezusa Chrystusa na początku Jego działalności publicznej. Jezus był ich nauczycielem i wychowawcą w jednej osobie, wyjaśniał zasady swojej nauki i tłumaczył tajemnice wiary⁴. Taki sam tryb prowadzenia kandydatów do stanu duchownego jak w czasach apostołskich utrzymywał się prawie przez trzydzieści lat, a jego ośrodkiem stał się dom biskupi zwany *episcopium*⁵. Z biegiem czasu w systemie formacji kleru diecezjalnego zaczęły następować powolne zmiany, polegające na przygotowywaniu do kapłaństwa kandydatów coraz młodszych wiekiem. W III w. nastąpił podział święceń na niższe i wyższe, co łączyło się z praktyką wykonywania przez wyświęconych poszczególnych funkcji liturgicznych przez określony okres czasu. Te dwa fakty dały początek długofalowemu przygotowaniu przyszłych kapłanów do służby Bożej⁶. Jednakże dopiero w roku 1563

³ Szerzej na ten temat: w: Z. Janczewski, *Uprawnienia Konferencji Biskupów w zakresie prawa o sakramentach św.*, Prawo Kanoniczne 40/1997 nr 1-2 s. 103-114; Z. Janczewski, *Prerogatywy prymasów Polski*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 31/1998/s. 81-92.

⁴ *Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus, Seminarium Ecclesiae Catholicae*, Typis Polyglottis Vaticanis 1963, s. 26.

⁵ J.A. O'Donohoe, *Tridentine Seminary Legislation. Its sources and its formation*, Louvain 1957, s.2.

⁶ S. Bista, *Zarys rozwoju instytucji naukowo-wychowawczych kleru diecezjalnego*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 1/1968/ s. 52

Sobór Trydencki w kan. 18 uchwalił obowiązek erekcji w każdej diecezji seminarium, przygotowującego kandydatów do kapłaństwa⁷.

1.1. Przyjęcie posług lektoratu i akolitu

W okresie obowiązywania KPK 1917 święcenia kapłańskie dzielono na wyższe (biskupstwo, prezbiterat, diakonat, subdiakon) i niższe (akolitat, egzorcystat, lektorat i ostiariat) (kan.108 § 1, kan. 949). Podział ten przyjmował już Sobór Trydencki⁸. Uroczyste włączenie do stanu duchownego następowało przez ceremonię noszącą nazwę „tonsura” (kan. 108 § 1).

Dnia 15.08.1972 r. papież Paweł VI dokonał reformy święceń niższych i subdiakonatu. Nowe przepisy kanoniczne w sprawie tonsury, święceń niższych i subdiakonatu ukazały się w Motu proprio *Ministeria quaedam*⁹, natomiast dotyczące diakonatu w Motu proprio *Ad pascendum*¹⁰. Reforma zniósła święcenia niższe wprowadzając w ich miejsce posługi lektoratu i akolitu, z którymi złączono funkcje subdiakona¹¹. Zniesiono święcenia subdiakonatu, ostiariatu i egzorcystatu, a także tonsurę, przy czym skutki prawne jaki powodowało jej przyjęcie (przynależność do stanu duchownego i inkardynacja) zostały związane z diakonatem¹².

Lektorat i akolitat stały się tak jak dotychczas święcenia niższe i subdiakon – stopniami przygotowania do diakonatu i prezbiteratu¹³.

Problematyką posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych zajęła się Konferencja Episkopatu Polski w Instrukcji z 25.01.1973 r.¹⁴ Powołując się na wcześniej wspomniane dokumenty papieża Pawła VI *Ministeria quedam* i *Ad pascendum*, a także na tekst

⁷ Sess. XXIII, c.18, COD, s. 726.

⁸ Sess. XXIII, c.2, COD, s.718.

⁹ Pauli VI Summi Pontificis Litterae Apostolicae *Ministeria quaedam* motu proprio datae quibus disciplina circa Primam Tonsuram, Ordines Minores et Subdiaconatum in Ecclesia Latina innovatur, Typis Polyglottis Vaticanis 1972.

¹⁰ Pauli VI Summi Pontificis Litterae Apostolicae *Ad pascendum* motu proprio datae quibus nonnullae normae ad Sacrum Diaconatus Ordinem spectantes statuuntur, Typis Polyglottis Vaticanis 1972.

¹¹ Motu proprio *Ministeria quaedam*, s.6.

¹² Motu proprio *Ad pascendum*, nr IX.

¹³ G. Garrone, *Ordines mineurs et preparation au sacerdoce*, La documentation catholique 69/1972/ s.974-976; P. Hemperck, *Reforma święceń niższych i subdiakonatu*, Prawo Kanoniczne 16/1973/ nr 3-4, s. 227.

¹⁴ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych*, 25.01.1973, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 26/1973/ nr 6, s. 131-133.

liturgiczny *Ritus de institutione Lectorum et Acolythorum, de admissione inter candidatos ad Diaconatum et Presbyteratum, de sacro caelibatu amplectendo*¹⁵. Instrukcja zwraca uwagę na troskę Kościoła o kandydatów przygotowujących się do święceń kapłańskich, przejawiającą się szczególnie w tym, aby seminaria duchowne stwarzały atmosferę, w której mogłaby się dokonywać właściwa formacja duchowa, intelektualna i pastoralna kandydatów.

Pierwszym etapem przygotowania kandydata są studia filozoficzne, trwające dwa lata, zmierzające do jego pełnej formacji ludzkiej. W tym okresie trzeba uwzględnić także formację pastoralną alumna. Drugi etap to czteroletnie studia teologiczne, przygotowujące kandydata bezpośrednio do święceń, w czasie których wnika on głębiej w Bożą naukę, czerpaną z Objawienia głoszonego przez Urząd Nauczycielski Kościoła. Nauka ta staje się pokarmem duchowym dla jego własnego życia wewnętrznego i przyszłej pracy duszpasterskiej. Studia teologiczne to także okres stopniowego dochodzenia do święceń kapłańskich poprzez posługę lektora i akolity¹⁶.

Wprowadzenie w posługę lektora następuje na trzecim roku studiów, w okresie Wielkiego Postu, po odprawieniu przez alumna trzydniowych rekolekcji. Ustanowienie w posłudze akolity ma miejsce na końcu czwartego roku studiów, także po odprawieniu trzydniowych rekolekcji¹⁷. Zgodnie z Motu proprio *Ministeria quaedam* nr VIII, Konferencja Episkopatu Polski ustanowiła tutaj pośrednio wiek wymagany do udzielenia obu posług. Zakładając, że maturę w Polsce można otrzymać po ukończeniu 18-tego roku życia, lektorem w seminarium zostaje się mając co najmniej lat 20, a akolitą 21.

Zadania lektora są następujące:

- a) czytanie słowa Bożego w zgromadzeniu liturgicznym,
- b) wykonywanie psalmu międzylekcyjnego w przypadku braku psalmisty,
- c) wypowiadanie intencji w modlitwie powszechnej przy braku kantora lub diakona,
- d) kierowanie śpiewem oraz czynnym uczestnictwem wiernych podczas zgromadzenia liturgicznego (np. czytanie komentarzy),

¹⁵ *Ritus de institutione Lectorum et Acolythorum, de admissione inter candidatos ad Diaconatum et Presbyteratum, de sacro caelibatu amplectendo*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972.

¹⁶ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie posług...*, nr 1-4.

¹⁷ Tamże, nr 13.

- e) przygotowanie wiernych do godnego przyjęcia sakramentów (lektor może np. prowadzić kursy dla rodziców i chrzestnych dziecka przystępującego do chrztu),
- f) czuwanie nad przygotowaniem się wiernych, wyznaczonych do czytania Pisma św. w czasie zgromadzenia liturgicznego¹⁸.

Do zadań akolity należy między innymi wspomaganie diakona, a także usługiwanie kapłanowi, szczególnie podczas sprawowania Mszy św. Akolita może zajmować się formacją liturgiczną tych, którym czasowo zaleca się funkcje liturgiczne. Osobami takimi są przykładowo ministranci, lektorzy czy kantorzy parafialni¹⁹.

Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski określiła więc przymioty kandydatów do przyjęcia omawianych posług tak, jak tego wymagało Motu proprio *Ministeria quaedam* w nr VIII.

Następnym dokumentem Konferencji Episkopatu Polski dotyczącym przygotowania alumnów do przyjęcia sakramentu święceń była „Zmodyfikowana instrukcja w sprawie posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych”²⁰. Instrukcja ta jest właściwie powtórzeniem poprzedniej, powstałej w 1973 r., z pewnymi dosyć istotnymi zmianami. Znosi ona klauzulę dotyczącą zakazu udzielania przez akolitę Komunii św., wystawiania Najświętszego Sakramentu i Jego repozycji w nadzwyczajnych okolicznościach²¹.

W zmodyfikowanej Instrukcji czytamy także, iż lektorami i akolitami w sensie dokumentu *Ministeria quaedam* są w Polsce alumni, przygotowujący się do kapłaństwa w seminariach duchownych.

Należy zatem odróżnić ich od innych, którzy po odpowiednim przygotowaniu otrzymują upoważnienie do czytania słowa Bożego i pełnienia rozmaitych posług przy ołtarzu w czasie świętej liturgii. Konferencja Episkopatu może określić warunki dla powierzania posług lektoratu i akolitu także osobom świeckim, nie będącym alumnami seminariów. Wykonywanie uprawnień akolity odnośnie Eucharystii, a także lektora ulega zawieszeniu z chwilą przerwania przez nich studiów seminaryjnych z jakiegokolwiek

¹⁸ Tamże, nr 10-11.

¹⁹ Tamże, nr 11, 16.

²⁰ *Zmodyfikowana instrukcja w sprawie posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych*, 4.05.1982, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 64/1982/ nr 7, s. 206-211.

²¹ Tamże, nr 16-19; Szerzej na temat tego problemu w: Z. Janczewski, *Prawodawstwo Konferencji Episkopatu Polski i prymasów w zakresie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego*, Prawo Kanoniczne 40/1997/ nr 3-4, s. 159-161.

powodu, chyba że ordynariusz postanowi inaczej²². Tak więc alumn, który zostaje wydalony z seminarium, albo opuszcza je z powodów zdrowotnych lub innych – czasowo, aż do powrotu lub przyjęcia go do innego seminarium nie może pełnić dwóch wymienionych wyżej posług.

Omówione instrukcje wprowadziły w życie w Polsce posoborowe zmiany, dotyczące przyjmowania posług przed święceniami.

1.2. Przyjęcie święceń diakonatu i prezbiteratu

Przed przyjęciem święceń alumni muszą zostać dopuszczeni do grona kandydatów do diakonatu i kapłaństwa. Dopuszczenie to nosi nazwę *admissio* i następuje na początku piątego roku studiów, po odprawieniu trzydniowych rekolekcji. Winno być ono poprzedzone specjalnym badaniem kandydatów, przewidzianym przez Instrukcję Świętej Kongregacji Sakramentów z 1930 r.²³

Alumn, który chce być dopuszczony do grona kandydatów do diakonatu i prezbiteratu, powinien złożyć publiczne oświadczenie, że pragnie poświęcić się Bogu i Kościołowi, aby w przyszłości wypełnić obowiązki, wynikające ze święceń. Kościół przyjmując takie oświadczenie, wybiera go by mógł się przygotować do przyjęcia święceń²⁴.

Przed *admissio* prawo powszechne wymagało od kandydatów spełnienia następujących warunków:

- a) posiadania znamion prawdziwego powołania,
- b) wolności od nieprawidłowości i przeszkód kanonicznych,
- c) zdecydowanej woli poświęcenia się pracy kapłańskiej,
- d) ukończenia dwudziestego roku życia²⁵.

Alumni przed ich dopuszczeniem do grona kandydatów kierują do biskupa ordynariusza lub wyższego przełożonego kleryckiego instytutu doskonałości własnoręcznie napisaną i podpisaną prośbę. Wybór, którego dokonuje Kościół, następuje w momencie podjętej pisemnie decyzji, dokonanej przez biskupa lub przełożonego zakonnego. Zakonnicy dążący do kapłaństwa po złożeniu profesji zakonnej nie podlegają obowiązkowi włączenia ich do grona kandydatów. Samo dopuszczenie dokonuje się przez specjalny obrzęd liturgiczny.

²² *Zmodyfikowana instrukcja...*, nr 25-26.

²³ *Sacra Congregatio pro Sacramentis, Instructio*, 27.12.1930, AAS 23/1931/ s. 120.

²⁴ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie posług...*, nr 19-20

²⁵ *Motu proprio Ad pascendum*, nr I.

Święceń diakonatu udziela się po ukończeniu przez alumna piątego roku studiów, czyli po zdanych egzaminach tegoż roku. Jest to uzasadnione faktem, że diakoni w czasie wakacji będą odbywać praktykę duszpasterską. Ponadto cały ostatni rok studiów w seminarium ma charakter wybitnie pastoralny, dlatego diakoni mogą w sposób pełniejszy włączyć się w posługę duszpasterską²⁶.

Przed święceniami diakonatu i prezbiteratu kandydaci odpowiadają siedmiodniowe rekolekcje. Przekazują także swojemu biskupowi ordynariuszowi, albo wyższemu przełożonemu kleryckiego instytutu doskonałości własnoręcznie napisaną i podpisaną deklarację, w której oświadczają, że przyjmują święcenia całkowicie dobrowolnie i wyrażają wolę zachowania celibatu przez całe życie. Przed przyjęciem święceń diakonatu podczas specjalnego obrzędu kandydaci zobowiązują się w sposób publiczny, wobec Boga i Kościoła do zachowania celibatu, a w czasie obrzędu święceń diakonatu wyrażają zobowiązanie odmawiania godzin kanonicznych²⁷.

Święcenia kapłańskie zostają udzielone diakonowi dopiero po całkowitym ukończeniu seminaryjnych studiów teologicznych²⁸.

Porównując Instrukcję Konferencji Episkopatu Polski z KPK 1983 stwierdzamy, że wymaga ona od dopuszczonego do grona kandydatów do diakonatu i prezbiteratu ukończenia 20 roku życia, podczas, gdy kan. 1031 § 1 pozwala przyjąć sam diakonat mężczyźnie, który ukończył 23 lata. W praktyce obecnie obrzęd liturgiczny dopuszczenia odbywa się dużo później niż pozwala na to Instrukcja, kilka miesięcy przed święceniami diakonatu, a więc gdy alumn ma ukończone co najmniej 22 lata. Do otrzymania święceń prezbiteratu KPK 1983 wymaga teraz od diakona nie tylko ukończenia studiów filozoficzno-teologicznych, ale także odbycia praktyki duszpasterskiej, przez czas określony przez swojego biskupa lub wyższego przełożonego (kan. 1032 § 1-2).

Kan. 1039 postanawia, że wszyscy kandydaci do święceń są zobowiązani do odprowadzania przynajmniej pięciodniowych rekolekcji.

Na mocy Instrukcji Episkopatu, czas tychże rekolekcji został przedłużony do sześciu dni.

²⁶ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie posług...*, nr 22-24.

²⁷ Tamże, nr 25-27.

²⁸ Tamże, nr 29.

2. Małżeństwo

Małżeństwo to przymierze, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia. Wspólnota taka ze swej natury jest ukierunkowana na dobro samych małżonków, a także na zrodzenie i wychowanie potomstwa. Jezus Chrystus podniósł do godności sakramentu małżeństwo zawarte między osobami ochrzczoneymi (KPK 1983 kan. 1055 § 1). Kościół troszczy się o to, aby pragnący przystąpić do tego sakramentu podejmowali jedną z najważniejszych decyzji w swoim życiu po gruntownym jej przemyśleniu i starannym przygotowaniu. Ma to służyć między innymi ważności i godziwości zawarcia małżeństwa.

2.1. Zaręczyny

Zgodnie ze starą tradycją narzeczeni zanim jeszcze podejmą starania związane z przygotowaniem swojego ślubu, często decydują się wcześniej na zawarcie zaręczyn. Zaręczyny to dwustronna umowa, mocą której, dwie osoby różnej płci przyrzekają sobie wzajemnie zawrzeć w przyszłości małżeństwo²⁹. Instytucja zaręczyn jest bardzo stara, już w okresie powstania chrześcijaństwa miała wypracowaną formę prawną. Istniała u Babilończyków, Hebrajczyków i u Rzymian. W pierwotnym Kościele dzięki mocnemu oddziaływaniu prawa rzymskiego pojęcie zaręczyn było stosunkowo jasno sprecyzowane. W okresie wędrówki ludów pod wpływem prawa germańskiego przestano odróżniać akt zaręczyn od samego małżeństwa i dopiero w średniowieczu zaręczyny odzyskały swoją odrębną, instytucjonalną formę³⁰.

KPK 1917 regulował problematykę zaręczyn w kan. 1017 postanawiając, że pod sankcją nieważności mają być one zawarte na piśmie, podpisanym przez zaręczające się osoby, a także miejscowego proboszcza lub ordynariusza (z wykluczeniem ich delegatów), bądź przez dwóch świadków. Jeżeli któraś ze stron nie umie lub nie może pisać, należy do ważności zaznaczyć to na piśmie, a także znaleźć nowego świadka, który podobnie jak pozostali świadkowie podpisuje umowę zaręczyn (§ 1-2). Chociaż Kodeks nie wymaga tego bezpośrednio, do ważności zaręczyn potrzebna jest również data umieszczona na dokumencie, tzn. dzień, miesiąc i rok zaręczyn³¹. Nikomu nie przysługuje prawo skargi o zawarcie małżeństwa

²⁹ F. Bączkowiec – J. Baron – W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, wzd. 3, Opole 1958, s. 162.

³⁰ M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu kodeksu prawa kanonicznego Kościoła łacińskiego w 1983 r.*, Katowice 1987, s. 89-90.

³¹ F. Bączkowiec, dz. cyt., t. II, s. 163.

na podstawie ważnych zaręczyn, chociażby nie było powodu do ich zerwania. Jednakże strona pokrzywdzona może sądownie dochodzić wynagrodzenia szkód, które wynikły z zerwania zaręczyn (kan. 1017 § 3).

Obecnie obowiązujący w KPK 1983 w kan. 1062 postanawia, że zaręczyny mają być uregulowane prawem partykularnym, ustanowionym przez Konferencję Episkopatu z uwzględnieniem zwyczajów oraz prawa świeckiego, o ile takie zostało wydane (§ 1). Paragraf 2 omawianego kanonu przypomina postanowienia kan. 1017 § 3 poprzedniego kodeksu.

Przepisy Konferencji Episkopatu Polski dotyczące zaręczyn znalazły się w Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim, promulgowanej w dniu 13.12.1989 r.³² Episkopat Polski, biorąc pod uwagę aktualną sytuację, uważa za wskazane ożywić formę przygotowania do małżeństwa, którą są zaręczyny. W starej polskiej tradycji rodziny narzeczonych zawsze spotykały się ze sobą, by wzajemnie się poznać, ułatwiając w ten sposób młodym lepsze i pełniejsze rozeznanie środowiska, z którego wychodzi przyszły współmałżonek³³. Zaręczyny posiadają głęboki sens zarówno duszpasterski, jak i osobisty. Narzeczeni, którzy wzajemnie sobie przyrzekają zawarcie małżeństwa, mogą lepiej się poznać, czując się moralnie związanymi z danym sobie przyrzeczeniem, co każdego z nich zobowiązuje do lojalności względem siebie i nie pozwala na swobodne kontakty z osobami trzecimi. Dłuższy okres narzeczeństwa, połączony z takim poważnym przygotowaniem do małżeństwa, może się wydatnie przyczynić do dojrzałej, podejmowanej na całe życie decyzji³⁴.

Dokument usilnie zaleca, by zaręczyny odbywały się przynajmniej na sześć miesięcy przed ślubem. Wtedy to obydwie najbliższe rodziny (o ile to jest możliwe rodzice, rodzeństwo i dziadkowie) powinny się spotkać na skromnej uroczystości. W czasie jej trwania rodzice obydwu stron, a w przypadku ich braku opiekunowie z ramienia rodziny, np. dziadkowie, ktoś z rodzeństwa rodziców, względnie najstarszy brat czy siostra, błogosławią pierścionki zaręczynowe, które następnie wymieniają między sobą oblubieńcy, oświadczając, że odtąd będą uważać się za narzeczonych. Oblubieńcy oświadczają także, iż zamierzają się pobrać w usta-

³² *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, Kraków 1990; Szerzej na temat jej powstania i promulgacji w: T. Pieronek, *La legislazione particolare e le modifiche del diritto ecclesiastico in Polonia*, *Ius Ecclesiae* 1/1991/ vol. 3, s. 237-242.

³³ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 30-31.

³⁴ Tamże, nr 34.

lonym czasie, jeżeli przez wzajemne poznanie się, zgodnie dojdą do przekonania, iż potrafią stworzyć dobrane i zgodne małżeństwo³⁵. Do błogosławieństwa pierścionków wymienione wyżej osoby są upoważnione przez biskupa diecezjalnego (por. kan. 1168).

Ze sformułowania Instrukcji wynika, że chociaż Konferencja Episkopatu nie zobowiązuje formalnie stron do zawierania zaręczyn, to jednak zalecając usilnie ten obrzęd, nadaje normie charakter w zasadzie obowiązujący, a nie jedynie fakultatywny³⁶.

Przez zaręczyny zawarte w gronie rodzinnym, można dostrzec wartość „domowego Kościoła”, podkreślając typową i odpowiedzialną rolę rodziców i członków rodziny w procesie powstawania nowego związku, a także dowartościować dziedzictwo, jakie każde z narzeczonych wnosi z domu rodzinnego³⁷.

Chociaż KPK 1983, ani też przepisy omawianej instrukcji nic nie mówią o formie składanych przez narzeczonych oświadczeń, to jednak biorąc pod uwagę kan. 6 § 2 i kan. 19 KPK 1983 można powiedzieć, że w dalszym ciągu do ważności zaręczyn wymagana jest forma pisemna.

2.2. Przygotowanie do małżeństwa

W obecnych czasach bardziej niż kiedykolwiek konieczne staje się przygotowanie młodych ludzi do małżeństwa i życia rodzinnego. Zmiany, jakie dokonały się we współczesnych społeczeństwach wymagają, aby nie tylko rodzina, ale także społeczeństwo i Kościół podjęły wysiłek odpowiedniego przygotowania młodych do odpowiedzialności za ich własne życie we wspólnocie małżeńskiej. Stąd też duszpasterze winni szczególnie otoczyć swoją troską osoby pragnące zawrzeć sakramentalny związek małżeński. Troska ta wyraża się między innymi przez staranne wypełnianie wszystkich koniecznych czynności, umożliwiających nupturientom zawarcie ważnego i godziwego małżeństwa. Kościół od dawna zauważał ogromną potrzebę przygotowania wiernych do małżeństwa i życia rodzinnego. KPK 1917 w kan. 1018 stwierdzał, że należyte przygotowanie do stanu małżeńskiego wymaga, aby osoby wchodzące w ten związek znały naukę o sakramencie małżeństwa oraz prawa i obowiązki, jakie z niego

³⁵ Tamże, nr 32.

³⁶ W. Góralski, *Ius matrimoniale. Ze studiów nad kościelnym prawem małżeńskim*, t. I, Lublin 1990, s. 164.

³⁷ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 33.

wyływają. Dlatego też duszpasterze mają obowiązek pouczać roztropnie wiernych o tym sakramencie oraz o przeszkodach do jego zawarcia.

Problem ten podejmuje też papież Jan Paweł II w adhortacji apostołskiej *Familiaris consortio* z 1982 r. Adhortacja poleca prowadzenie przygotowania do małżeństwa w trzech etapach:

- a) przygotowanie dalsze (wychowanie rodzinne i katechizacja szkolna),
- b) przygotowanie bliższe (katecheza przedmałżeńska),
- c) przygotowanie bezpośrednie (katecheza przedślubna – tuż przed zawarciem małżeństwa przez nupturientów)³⁸.

KPK 1983 nakazuje duszpasterzom troskę o to, aby będąca pod ich opieką wspólnota kościelna świadczyła pomoc wiernym, dzięki czemu stan małżeński zachowa ducha chrześcijańskiego i będzie się doskonalił. Akcentuje równocześnie potrzebę pasterskiego zaangażowania się w przygotowanie wiernych do małżeństwa i życia rodzinnego (kan. 1063).

2.2.1. Przygotowania dalsze

Przygotowanie dalsze do małżeństwa zaczyna się już w dzieciństwie. Zwraca na to uwagę Pierwsza instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o przygotowaniu nupturientów do małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin, wydana w dniu 12.02.1969 r.³⁹. Dokument stwierdza, że wychowanie do małżeństwa musi być świadome i długofalowe, zaczęte od wczesnego dzieciństwa i systematyczne. Polegać ono powinno na ukazywaniu życia rodzinnego, które trzeba odczytać, pojąć, wiernie wypełniać, na ukazywaniu prawidłowego wzorca rodziny, a wreszcie na wyrabianiu cnót ułatwiających dobre i szczęśliwe współżycie rodzinne, szczególnie cnót czystości oraz ofiarnej miłości. Tak więc już od najwcześniejszych lat na lekcjach religii trzeba nawiązywać do problemów rodziny, uczyć szacunku do człowieka, do życia i ciała ludzkiego, do powołania jakim jest

³⁸ Joannes Paulus p.p. II, *Adhortatio Apostolica „Familiaris Consortio”*, 22.11.1982, nr 66, AAS 74/1982 s. 160-162.

³⁹ *Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin*, 12.02.1969, Prawodawstwo s. 264-275; Ponieważ prawo powszechnie nie nakazywało, ani nie zalecało wydawania przez Konferencję Biskupów przepisów dotyczących przygotowania do małżeństwa, dlatego też instrukcja ta obowiązywała w Polsce na mocy autorytetu moralnego, jakim cieszyła się Konferencja Episkopatu Polski, a także na skutek promulgowania jej w poszczególnych diecezjach przez biskupów rezydenjalnych.

życie, do miłości i rodzicielstwa. W każdej klasie na poziomie szkoły podstawowej przy prowadzeniu katechezy należy czuwać nad wyrobieniem właściwej postawy dzieci wobec własnej rodziny i instytucji małżeństwa. Stosując zasadę stopniowania, trzeba podać nie tylko wiedzę, ale także położyć nacisk na wyrabianie cnót wiążących się ściśle z życiem rodzinnym. Rzeczą celową jest powierzenie takiej katechezy w starszych klasach osobom świeckim⁴⁰.

Przygotowanie do małżeństwa musi być prowadzone nie tylko na katechezie dla szkoły podstawowej, ale także dla uczniów szkół średnich. Katechizując młodzież trzeba poświęcić wiele uwagi dalszemu pogłębianiu wiedzy i formacji w zakresie małżeństwa oraz rodziny, opierając wszystko o ducha modlitwy. Ważne znaczenie może tu mieć udzielanie szczerych i prostych odpowiedzi na wątpliwości rodzące się u młodych ludzi, umożliwienie im wymiany myśli, dostarczenie odpowiednich materiałów. Dla młodzieży, która nie została objęta katechizacją w szkole średniej duszpasterze powinni przeprowadzić cykl katechez informacyjnych o zagadnieniach małżeństwa i rodziny, złożony z co najmniej dziesięciu nauk⁴¹.

Powyższe postanowienia powtarza Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa z 1989 r.⁴²

2.2.2. Przygotowanie bliższe

Przygotowanie bliższe, zwane także katechizacją przedmałżeńską, obejmuje młodzież po 17 roku życia. Pierwsza instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o przygotowaniu do małżeństwa z 1969 r. postanawia, że osoby, które ukończyły 17 rok życia powinny uczestniczyć w tzw. kursie przedmałżeńskim, prowadzonym w małych parafiach co trzy lata, natomiast co roku w parafiach powyżej 5000 wiernych. Tematyka kursu obejmuje całokształt teologii rodziny i małżeństwa (szczególnie w kontekście Bożego planu zbawienia), poradnictwo charakterologiczne, ogólne zagadnienia dietetyki, higieny i seksuologii. Wskazane jest, aby zagadnienia pozateologiczne przedstawiali upoważnieni przez władzę diecezjalną ludzie świeccy. Od prowadzących takie kursy świeckich wymagane jest posiadanie misji kanonicznej. Kurs powinien obejmować co najmniej dziesięć katechez, z których każda musi łączyć się z pewną formą

⁴⁰ Tamże, s. 265-266

⁴¹ Tamże, s. 266.

⁴² *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 7-8.

nabożeństwa, wspólnymi modlitwami oraz odpowiedziami prowadzącego na pisemne pytania zadawane przez młodzież⁴³.

Przygotowanie przedmażeńskie musi się stać przedmiotem zainteresowania duszpasterstwa akademickiego. Istnieje tu bowiem możliwość systematycznego prowadzenia konserwatoriów o rodzinie, małżeństwie i wychowaniu. Wszystkie ośrodki duszpasterstwa akademickiego są zobowiązane do prowadzenia stałych, systematycznych form przygotowania przedmażeńskiego w taki sposób, aby każdy student w toku swojego kształcenia skorzystał ze stopniowego i pogłębionego studium problematyki rodzinnej oraz wyrabiać w sobie prawdziwie chrześcijańską postawę w tym zakresie.

Wszystkim uczestnikom kursów przedmażeńskich i akademickiego studium problemów rodziny, którzy pomyślnie ukończyli powyższe formy katechizacyjne, należy wręczyć świadectwa przygotowane według wzorów uzgodnionych z kurią biskupią. Świadectwo takie zwalnia w przyszłości z egzaminu przedślubnego, nie zwalnia natomiast z katechizacji przedślubnej⁴⁴.

Problematyką przygotowania bliższego zajmuje się także *Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa* wydana 11.03.1975 r.⁴⁵ Dokument w swojej części duszpasterskiej jest uzupełnieniem pierwszej instrukcji. Mówiąc o katechizacji przedmażeńskie druga instrukcja stwierdziła, że jej zadaniem jest oddziaływanie na młodego człowieka w sposób zarówno informacyjny, jak i formacyjny. Powinna ona obejmować 30 konferencji połączonych z nabożeństwem. W każdej diecezji należy określić sposób prowadzenia katechizacji, czy mają to być cotygodniowe spotkania z młodzieżą, codzienne konferencje, czy też konferencje głoszone kilka razy w tygodniu, w określonych okresach roku. W parafiach powyżej 3000 wiernych katechizacja przedmażeńska ma być prowadzona co roku, w parafiach mniejszych co dwa lata. Druga instrukcja wprowadziła tutaj zmiany w porównaniu do przepisów instrukcji poprzedniej, która nakazywała prowadzenie takiej katechezy co

⁴³ *Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu...*, s. 267-268.

⁴⁴ Tamże, s. 268.

⁴⁵ *Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa*, 11.03.1975, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 30/1975/ nr 3, s. 54-61.

Dokument ten obowiązywał w Polsce na tej samej podstawie, co instrukcja omawiana poprzednio; Por.: M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła...*, s. 96-98.

roku tylko w parafiach powyżej 5000 wiernych. W diecezjach, w których istnieje regularna dwu lub trzyletnia katechizacja młodzieży pozaszkolnej, przygotowanie bliższe może być włączone w plan tej katechizacji. Młodzież, która w pełni ukończyła katechizację w zakresie szkoły średniej, może zostać zwolniona z katechizacji przedmałżeńskiej, o ile program ostatniej klasy uwzględniał tę tematykę.

Osoby, nie biorące z różnych powodów udziału w katechizacji przedmałżeńskiej, powinny odbyć katechizację skróconą w formie 10 spotkań. Kursy takie mają być urządzone przynajmniej w ośrodkach dekanalnych i rejonowych⁴⁶.

Instrukcja zobowiązuje wszystkie samodzielne ośrodki duszpasterstwa akademickiego do przeprowadzenia rocznego studium przedmałżeńskiego, którego specjalny program ma być ustalony przez krajowe Duszpasterstwo Akademickie w porozumieniu z Komisją Episkopatu d/s Duszpasterstwa Rodzin⁴⁷.

W diecezjach należy zorganizować ciągle doksztalcenie świeckich prelegentów, które prowadzą katechizację przedmałżeńską oraz duszpasterską opiekę nad nimi. W kancelarii parafialnej lub rektorskiej trzeba prowadzić osobną księgę z wykazem wydanych świadectw ukończenia katechizacji przedmałżeńskiej⁴⁸.

Problemem przygotowania bliższego do małżeństwa zajmuje się także trzecia Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa z 1989 r. Powtarzając rozporządzenia poprzedniej instrukcji nakazuje dodatkowo, aby duszpasterze zorganizowali na poziomie szkoły średniej katechezę przedmałżeńską dla klas przedmaturalnych. Natomiast młodzież, nie podejmująca nauki w szkołach średnich, ma być objęta trzyletnią katechezą pozaszkolną, w której program ostatniego roku powinien zawierać przygotowania do małżeństwa⁴⁹.

2.2.3. Przygotowanie bezpośrednie

Przygotowanie bezpośrednie, zwane także katechizacją przedślubną, to nauki prowadzone bezpośrednio przed zawarciem przez nupturientów małżeństwa. Problematykę ta porusza między innymi Pierwsza in-

⁴⁶ Tamże, nr 6,8.

⁴⁷ Tamże, nr 7.

⁴⁸ Tamże, nr 9.

⁴⁹ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 12, B, C.

strukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do małżeństwa z 1969 r.⁵⁰ Dokument stwierdza, że katechizacja przedślubna w postaci trzech nauk musi być prowadzona obowiązkowo dla wszystkich nupturientów, niezależnie od tego, czy uczestniczyli w wyżej omówionych w powyższym rozdziale formach przygotowania do małżeństwa. Nauki przedślubne mają obejmować następującą tematykę:

- a) teologię i liturgię sakramentu małżeństwa,
- b) etykę małżeńską,
- c) odpowiedzialne rodzicielstwo.

Ostatnią naukę powinna przeprowadzić kompetentna osoba świecka, może nią być doradczyni parafialna (chodzi tutaj zapewne o osobę prowadzącą parafialną poradnię życia małżeńskiego). Jedynie w bardzo wyjątkowych wypadkach wolno treść tych trzech nauk przekazać w jednej, poszerzonej. Zarówno katechizacja przedmałżeńska, jak i nauki przedślubne mają przygotować nie tylko intelektualnie, ale również moralnie i ascetycznie do życia małżeńskiego. Stąd też wskazane jest przeprowadzenie dni skupienia lub rekolekcji zamkniętych dla narzeczonych⁵¹.

Druga instrukcja Episkopatu z 1975 r., dotycząca przygotowania do małżeństwa, także dosyć szeroko omawia przygotowanie bezpośrednie⁵². Nakazuje duszpasterzom, aby w trakcie spotkania z nupturientami trzy miesiące przed zawarciem przez nich małżeństwa, przeprowadzili z nimi rozmowę celem zorientowania się co do stopnia ich życia religijnego, a przez to właściwego pokierowania przygotowania do małżeństwa. Jeżeli okaże się, że ktoś z nich lub obydwójce nie uczęszczali na normalną katechizację przedmałżeńską, należy taką osobę skierować na kurs skrócony. Jedynie w najbardziej wyjątkowych i uzasadnionych wypadkach naglących, gdy nie ma już możliwości odbycia nawet skróconej katechizacji przedmałżeńskiej, duszpasterz po uzyskaniu zezwolenia kurii diecezjalnej przeprowadza przygotowania kandydata do małżeństwa w formie osobistych z nim rozmów i pouczeń, posługując się także odpowiednią literaturą religijną oraz pomocami duszpasterskimi. Na zakończenie takiego przygotowania przeprowadza się egzamin w formie swobodnej, dłuższej rozmowy w celu sprawdzenia, czy dana osoba jest należycie przysposobiona do ważnego i godnego przyjęcia sakramentu małżeństwa. Egzamin musi być

⁵⁰ *Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu....*, s. 267-268

⁵¹ Tamże, s. 268-269.

⁵² Por. M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła...*, s. 98-100.

potwierdzony wystawieniem imiennego zaświadczenia, dołączonego do protokołu przedślubnego⁵³.

Jeżeli o sakrament małżeństwa poprosi osoba nieochrzczona lub też osoba ochrzczona, która nie została wprowadzona w życie eucharystyczne, pragnąca założyć rodzinę chrześcijańska, trzeba ją skierować do diecezjalnego lub rejonowego ośrodka katechumenatu dorosłych, aby została przygotowana do przyjęcia chrztu i prowadzenia życia chrześcijańskiego. Osoby, które nie przyjęły jeszcze bierzmowania, należy po odpowiednim przygotowaniu skierować do punktu udzielania sakramentu bierzmowania dorosłym. W przypadku nupturientów, z których jedna strona jest niekatolicka, można i należy zachęcać ją do wzięcia udziału w katechizacji przedmałżeńskiej, a szczególnie przedślubnej wraz ze stroną katolicką, motywując to korzyściami wzajemnego zrozumienia i współdziałania dla dobra przyszłej rodziny⁵⁴.

Zaleca się, aby katechizacja przedślubna była przeprowadzona w ramach dnia skupienia dla narzeczonych, podczas którego oprócz trzech konferencji (dotyczących teologii z elementami liturgii, etyki małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa) nupturienti wezmą udział we wspólnej Mszy św., modlitwach i dyskusji pod kierunkiem kapłana. Dni skupienia winny być organizowane szczególnie w okolicy świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, a także w okresach większej ilości ślubów, w niedzielę lub też inny dzień wolny od pracy⁵⁵.

Najnowsza Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa odnośnie katechizacji przedślubnej, powtarza jedynie dyspozycje dwóch poprzednich dokumentów⁵⁶. Znajdujemy w niej także przypomnienie normy kan. 1065 § 2 KPK 1983 nakazującej troskę duszpasterzy o odbycie przez narzeczonych spowiedzi przedślubnej⁵⁷. W praktyce proboszczowie wręczają zazwyczaj nupturientom karteczki, pełniące rolę zaświadczenia o przystąpieniu do sakramentu pokuty przed zawarciem związku małżeńskiego.

Dwukrotna spowiedź przedślubna była wymagana przez niektóre synody diecezjalne. W diecezjach, gdzie nie uchwalono takiego obowiązku, często powołuje się na prawo zwyczajowe⁵⁸. Należy w tym miejscu

⁵³ *Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa...*, nr 11-12.

⁵⁴ Tamże, nr 13.

⁵⁵ Tamże, nr 14.

⁵⁶ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 18-28.

⁵⁷ Tamże, nr 48.

⁵⁸ R. Sobański, *Zaświadczenie o spowiedzi przedślubnej?* *Prawo Kanoniczne* 37/1994/ nr 3-4, s. 259-260.

zauważyć, że żadna z instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do małżeństwa nie zawiera norm dotyczących spowiedzi przedślubnej. Asystowania przy małżeństwie nie można uzależniać od tego, czy nupturienti byli u spowiedzi, funkcja kontrolna zaświadczeń nie ma zatem większego znaczenia. Ponadto karteczka narusza zasadę anonimowości penitenta, a więc przy sprawowaniu sakramentu pokuty dochodzi do pomieszczenia forum wewnętrznego i zewnętrznego⁵⁹.

Od dnia 15.11.1998 r. istnieje w naszym kraju możliwość zawarcia tzw. małżeństwa konkordatowego, czyli kanonicznego, które po spełnieniu odpowiednich warunków, pociągają za sobą skutki przewidziane w polskim prawie państwowym. W związku z zaistniałą nową sytuacją Konferencja Episkopatu Polski wydała *Instrukcję dla księży dotyczącą małżeństw konkordatowych*, wprowadzającą normy regulujące kanoniczne prawo małżeńskie w Polsce⁶⁰. Dokument postanawia, że duchowny ma obecnie dodatkowy obowiązek poinformowania nupturientów o treści podstawowych przepisów prawa polskiego, dotyczących zawarcia małżeństwa i jego skutków, według postanowień *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*⁶¹. W artykule 1 § 2 tegoż kodeksu czytamy, iż małżeństwo może zostać zawarte gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński zgodnie z prawem wewnętrznym Kościoła w obecności duchownego oświadczają wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, po czym kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa. Małżeństwo cywilne zostaje zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego⁶².

Trzeba także poinformować nupturientów o procedurze postępowania, znajdującej się w art. 8 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, której dopełnienia wymaga się od duchownego, aby małżeństwo pociągało za sobą skutki cywilne⁶³. Pouczenie musi zawierać także treść artykułu 23, mówiącego iż małżonkowie mają w małżeństwie równe prawa i obowiązki. Są obowiązani do wspólnego pożycia, wzajemnej pomocy i wierności oraz współodpowiedzialności dla dobra rodziny.

⁵⁹ Tamże, s. 264-266.

⁶⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja dla księży dotycząca małżeństw konkordatowych*, 22.10.1998, Biuletyn Prasowy Katolickiej Agencji Informacyjnej, nr 90 z dnia 13.11.1998 r., s.

⁶¹ Tamże, nr 11, b.

⁶² Strony powinny dokonać tej czynności w bezpośrednim związku czasowym z zawarciem małżeństwa kanonicznego, czyli tuż przed celebrowaniem tego związku lub tuż po jego zawarciu; W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998, s. 52.

⁶³ Przepisy te zostaną dokładnie omówione w dalszej części artykułu.

2.3. Stwierdzenie zdolności i przygotowanie stron do małżeństwa

Kanoniczne badanie narzeczonych, czyli stwierdzenie zdolności nupturientów do zawarcia małżeństwa oraz należytego do niego przygotowania rozwijało się w historii stopniowo, w miarę jak dostrzegano jego potrzebę i konieczność⁶⁴. Do przeprowadzania tego badania przywiązywano tak wielką wagę, że w wielu diecezjach zajmowały się w tym kurie diecezjalne⁶⁵. KPK 1917 w kan. 1019 § 1 i kan. 1020 § 2 nakazywał proboszczowi, do którego należało prawo asystowania przy zawarciu małżeństwa stwierdzenie, że nic nie stoi na przeszkodzie do jego ważnego i godziwego zawarcia. Bardziej szczegółowe przepisy, których mieli trzymać się duszpasterze przed dopuszczeniem narzeczonych do zawarcia małżeństwa, zawierała instrukcja *Sacrosantum*, wydana w dniu 29.06.1941 r.⁶⁶. Aktualnie obowiązujący KPK 1983 nawiązuje do poprzedniego Kodeksu, postanawiając dodatkowo, że Konferencja Episkopatu powinna wydać normy dotyczące egzaminu przedślubnego narzeczonych, zapowiedzi oraz innych odpowiednich środków, aby można było przystąpić do asystowania przy zawieraniu małżeństwa (kan. 1066 i 1067). Z przeprowadzonego kanonicznego badania narzeczonych należy spisać protokół⁶⁷. Stwierdzenie zdolności oraz przygotowania stron do małżeństwa ma się więc przyczynić do tego, aby małżeństwo mogło być zawarte zgodnie z nauką Kościoła, ważnie i godziwie.

2.3.1. Przeprowadzający kanoniczne badanie narzeczonych

Prawo i obowiązek przeprowadzenia badania przedślubnego spoczywa na tym proboszczu, któremu przysługuje prawo asystowania przy zawieraniu związku małżeńskiego (KPK 1917 kan. 1020 § 1, KPK 1983 kan. 1067 i 1070). Do godziwego i ważnego błogosławienia małżeństw upoważniony jest proboszcz terytorium, na którym zamieszkuje przy-

⁶⁴ Szerzej na ten temat w: M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła...*, s. 101; J. Gurda, *Badania kanoniczne narzeczonych w praktyce duszpasterskiej*, Homo Dei 30/1961/ nr 4, s. 342.

⁶⁵ J. Grabski, *Egzamin przedślubny*, Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej 33/1949/ s. 149.

⁶⁶ *Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Instructio de normis a parochis servandis in peragendis canonicis investigationibus antequam nupturientes ad matrimonium ineundum admittat (can. 1020), „Sacrosantum matrimonii institutum”*, 29.06.1941, AAS 33/1941/ s. 297-307.

⁶⁷ T. Pawluk, *Kanoniczne badanie przedślubne narzeczonych*, Warmińskie Wiadomości Diecezjalne 17/1962/ nr 2, s. 16.

najmniej jedno z nupturientów na stałe lub tymczasowo, bądź ma tam miesięczny pobyt. W przypadku małżeństwa tułaczy, związek taki błogosławi proboszcz miejsca ich aktualnego pobytu (KPK 1917 kan. 1097 § 1 n. 2, KPK 1983 kan. 1115). W KPK 1917 zamieszkanie stałe nabywało się przez pobyt w jakiejś parafii zwykłej lub misyjnej, albo przynajmniej diecezji, wikariacie apostołskim lub prefekturze apostołskiej, połączony z zamiarem pozostania tam na zawsze lub faktyczny, dziesięcioletni pobyt na tym terytorium. Zamieszkanie tymczasowe było nabywane przez pobyt z zamiarem pozostania na tym terytorium przynajmniej przez większą część roku lub rzeczywisty pobyt na ponad pół roku (kan. 92). Obecnie, zgodnie z KPK 1983, zamieszkanie stałe nabywa się przez przebywanie na terytorium parafii lub diecezji z zamiarem pozostania tam na stałe, jeżeli nic stamtąd nie odwoła, albo gdy pobyt taki trwa już pełnych pięć lat. Tymczasowe natomiast jest nabywane przez przebywanie na terenie parafii lub diecezji połączone z zamiarem pozostania tam przynajmniej przez trzy miesiące, jeśli nic stamtąd nie odwoła, lub też przez faktyczny pobyt co najmniej trzy miesiące (kan. 102 § 1 i 2).

Probleмами związanymi z kanonicznym stwierdzeniem zdolności do małżeństwa zajmuje się między innymi *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem* Konferencji Episkopatu Polski z dnia 9.09.1946 r.⁶⁸ Biskupi wydali ten dokument, biorąc pod uwagę fakt, że nie wszystkie przepisy Instrukcji *Sacrosanctum* mogły znaleźć zastosowanie w warunkach polskich⁶⁹. Zgodnie z Instrukcją o kanonicznym badaniu narzeczonych w wypadku wielu proboszczów właściwych do asystowania przy ślubie pierwszeństwo, co do przeprowadzenia badania, za wyjątkiem jakiejś słusznej przyczyny, miał proboszcz narzeczonej (kan. 1097 § 2). Oprócz proboszcza narzeczonej do przeprowadzenia kanonicznego badania narzeczonych upoważniony był także proboszcz narzeczonego, o ile zaistniała ku temu słuszna przyczyna⁷⁰. Mógł tego dokonać na prośbę narzeczonego, proboszcza narzeczonej, albo też z własnej inicjatywy. Jeżeli natomiast proboszcz narzeczonego stwierdził jedynie stan wolny nuptu-

⁶⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem*, 9.09.1946, *Wiadomości Diecezjalne Lubelskie* 24/1947/ nr 5, s. 210; Dokument opiera się na kanonach KPK 1917, przepisach instrukcji Kongregacji Sakramentów z 1941 r., powołując się także na indyktę Nr 19234/46 i 19235/46, wydane w dniu 4.01.1946 r., które otrzymała Konferencja Episkopatu Polski od tejże Kongregacji.

⁶⁹ J. Gurda, dz. cyt., s. 342.

⁷⁰ M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, Katowice 1976, s. 74.

rienta (tzw. badanie posiłkowe), o wyniku swojego dochodzenia winien był powiadomić proboszcza narzeczonej, wysyłając do niego urzędowe pismo wraz z innymi dokumentami (metryką chrztu itd.)⁷¹.

W przypadku, gdy kapłan otrzymał na mocy kan. 1097 § 1 n. 3 KPK 1917 licencję do błogosławienia małżeństw, badanie narzeczonych przeprowadzał proboszcz, który udzielił licencji (kan. 1096 § 2)⁷².

Instrukcja stwierdza, że w związku z tym, iż przeprowadzanie kanonicznego badania narzeczonych przed ślubem jest prawem i obowiązkiem proboszcza, ciężącym na nim pod ciężką odpowiedzialnością (kan. 462 n. 4 i kan. 1020 § 1), jak też ze względu na doniosłość sprawy, obowiązek ten proboszcz powinien spełniać osobiście, chyba, że uwalnia go od tego poważna przyczyna, taka jak choroba i inne pilne zajęcia. Od powyższego obowiązku nie zwalnia nawet moralna pewność, że nic nie stoi na przeszkodzie ważnemu i godziwemu zawarciu małżeństwa⁷³. W dużej parafii, zwłaszcza miejskiej, przy kanonicznym badaniu narzeczonych, proboszcza może zastąpić wikariusz, który w tej dziedzinie ma już praktykę. W żadnym natomiast wypadku nie można zgodzić się, aby dokonywał tego np. pracownik kancelarii czy organista⁷⁴.

Problematyka związana z sytuacją, w której nupturieneci pragną zawrzeć małżeństwo poza własnymi parafiami, została uregulowana Przepisami Konferencji Episkopatu Polski, wydanymi dnia 26.04.1954 r.⁷⁵ Kan. 1097 § 1 n. 3 KPK 1917 postanawia, że w przypadku, gdy strony mają zamiar przystąpić do małżeństwa w obcej parafii, wobec proboszcza, który nie jest właściwy do asystencji, do godziwego udzielania ślubu potrzebuje on pozwolenia proboszcza lub ordynariusza miejsca, gdzie przynajmniej jedno z narzeczonych ma zamieszkanie stałe lub tymczasowe, albo miesięczny pobyt, chyba że chodzi o tułaczy aktualnie podróżujących lub też zachodzi poważna przyczyna, zwalniająca od proszenia o takie pozwolenie. Przed pozwoleniem, zwane również licencją, proboszcz przeprowadzający kanoniczne badanie narzeczonych upoważnia niejako innego proboszcza, by mógł godziwie asystować przy ceremonii ślubnej⁷⁶.

⁷¹ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 6.

⁷² Tamże, nr 7.

⁷³ Tamże, nr 8.

⁷⁴ J. Gurda, dz. cyt., s. 343.

⁷⁵ *Przepisy obowiązujące w sprawie małżeństw zawieranych poza parafią własną narzeczonych*, 26.04.1954 r., dokument ten został opublikowany w: F. Bączkiewicz, dz. cyt., t. II, s. 606-609; Obowiązywał on na mocy autorytetu moralnego Konferencji Episkopatu Polski, a także przez promulgowanie go w diecezjach przez poszczególnych biskupów.

⁷⁶ M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła...*, s. 316.

Wszystkie czynności przedślubne przewidziane przez Kodeks prawa kanonicznego i Instrukcję Episkopatu z 1946 r. o kanonicznym badaniu narzeczonych, a w szczególności badanie nupturientów, zbieranie dokumentów wymaganych do ślubu, wyjaśnianie wszelkich ujawnionych wątpliwości, ustalanie stanu wolnego narzeczonych, uzyskiwanie potrzebnych zezwoleń i dyspens, a także pozostałe czynności konieczne do ważności i godziwości zawieranego małżeństwa, należą całkowicie do obowiązków proboszcza narzeczonych, a szczególnie do proboszcza narzeczonego⁷⁷. Wszelkie dokumenty zebrane przed ślubem i pisma z nim związane przechowuje się w kancelarii parafialnej duszpasterza, który udzielił zezwolenia na ślub w obcej parafii, czyli z reguły w kancelarii miejsca zamieszkania narzeczonej. Duszpasterz błogosławiący małżeństwo na podstawie otrzymanej licencji nie przeprowadza ponownego badania narzeczonych, musi jedynie ustalić, czy pozwolenie jest autentyczne oraz zbadać tożsamość narzeczonych.

Powinien on także upewnić się, czy nupturienti przystąpili do spowiedzi przedślubnej⁷⁸.

Zgodnie z przepisami Konferencji Episkopatu Polski z 1945 r., dla uniknięcia oszustw i nadużyć, licencję na zawarcie ślubu w obcej parafii należało wystawić w języku łacińskim. Powinna ona zawierać stwierdzenie, że wszystkie czynności przedślubne zostały dokonane i nic nie stoi na przeszkodzie do ważnego i godziwego pobłogosławieństwa małżeństwa. Do pozwolenia należy dołączyć informacje, potrzebne do spisania aktu ślubu. Pozwolenie sporządza się w 2 egzemplarzach, z których jeden przechowywany jest w aktach proboszcza wystawiającego ten dokument, drugi ma się znajdować w aktach proboszcza błogosławiącego związek małżeński⁷⁹.

Sposób prowadzenia kanonicznego badania narzeczonych reguluje także obecnie obowiązujący KPK 1983 oraz Instrukcja Episkopatu o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa z 1989 r., często powołująca się zresztą na przepisy kodeksowe. Konferencja Episkopatu Polski nie sprzeciwia się zachowaniu niepamiętnego zwyczaju, zawierania sakramentu małżeństwa w parafii narzeczonej⁸⁰.

⁷⁷ *Przepisy obowiązujące w sprawie małżeństw...*, nr 2.

⁷⁸ Tamże, nr 3-4.

⁷⁹ Tamże, nr 6.

⁸⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 36.

Jeżeli przynajmniej jedna ze stron należy do obrządku łacińskiego, duszpasterz tego obrządku jest uprawniony do asystowania przy takim związku (kan. 1109). Podobnie, jeżeli jedno z nupturientów podlega proboszczowi personalnemu (np. kapelanowi wojskowemu), to jest on kompetentny do asystowania przy ślubie swojego parafianina.

W zwyczajnych warunkach bierze się pod uwagę stałe lub tymczasowe zamieszkanie, albo miesięczny pobyt każdego z narzeczonych. Istnieje jednak możliwość, że każdy z narzeczonych może posiadać swoje stałe miejsce zamieszkania w sensie kanonicznym i równocześnie tymczasowe miejsce zamieszkania, a nawet miesięczny pobyt w innym miejscu. Stąd też duszpasterzy mających uprawnienia do asystowania przy ślubie, a więc także i przeprowadzania kanonicznego badania narzeczonych może być kilku⁸¹. Prowadzenie badania rozpoczyna ten z duszpasterzy, do którego zwrócić się o to narzeczeni⁸².

Jeśli jednak narzeczeni mają słuszną rację, aby badanie kanoniczne przeprowadzić wobec innego aniżeli wyżej wymienieni duszpasterze, wówczas proboszcz, do którego się zwrócić nie może godziwie przeprowadzić badania, ani też asystować przy ich małżeństwie, dopóki nie uzyska niezbędnego pozwolenia, wydanego przez ordynariusza miejsca narzeczonych lub kompetentnego do przeprowadzenia kanonicznego badania narzeczonych proboszcza⁸³.

Proboszcz przeprowadzający badanie powinien zachować dyskrecję, a także wysoką kulturę, uszanowanie godności i intymności osób, zwłaszcza przy stawianiu niektórych pytań. W stosunku do spraw wymagających takiej dyskrecji, rozmowę trzeba przeprowadzać osobno z każdym narzeczonym⁸⁴.

Przeprowadzając kanoniczne badanie narzeczonych trzeba koniecznie pamiętać o regulacjach Instrukcji Konferencji Episkopatu Polski z 1998 r., dotyczącej małżeństw konkordatowych. Instrukcja postanawia, że proboszcz wystawiający licencję do zawarcia małżeństwa poza własną parafią narzeczonych ma obowiązek przekazywania proboszczowi miejsca zawarcia małżeństwa konkordatowego oryginałów 3 egzemplarzy *Zaświadczenia o braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa*. Zaświadczenie takie jest wystawiane przez kierownika urzędu stanu cywilnego miejsca za-

⁸¹ Tamże, nr 37.

⁸² M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła...*, s. 104.

⁸³ *Instrukcja episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 38.

⁸⁴ Tamże, nr 40.

mieszkania jednego z nupturientów, traci swoją moc po upływie trzech miesięcy od dnia jego wydania⁸⁵. Należy tutaj przyjąć, iż dokument ten powinien zachować ważność w dniu podjęcia przez duchownego czynności związanych z kanonicznym badaniem narzeczonych przed ślubem⁸⁶.

2.3.2. Zebranie podstawowych informacji o nupturientach

Zebranie podstawowych informacji o nupturientach ma między innymi za zadanie ustalenie ich personaliów, przyjęcia przez nich sakramentu chrztu św. i bierzmowania, a także stwierdzenie stanu wolnego. Informacje te są zapisywane w specjalnym formularzu, zwanym protokołem kanonicznego badania narzeczonych. Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych z 1946 r. nakazuje proboszczowi przeprowadzającemu kanoniczne badanie narzeczonych stwierdzenie, na podstawie dowodu osobistego, legitymacji z fotografią lub innego dokumentu publicznego, imienia i nazwiska narzeczonych. Dalsze dane, dotyczące ich zawodu są o tyle ważne, że wyjaśniają jednocześnie jaki jest poziom wykształcenia nupturientów, co czasami może rzutować na ich wiedzę religijną lub właściwe wyrażenie zgody małżeńskiej. Duszpasterz znając zawód strony lepiej przeprowadzi badanie przedślubne.

Do protokołu kanonicznego badania narzeczonych należy wpisać także personalia rodziców nupturientów, a więc imię i nazwisko ojca, matki i nazwisko panięskie matki oraz ich miejsce zamieszkania. W następnej kolejności stwierdza się datę i miejsce urodzenia, chrztu i bierzmowania stron. W przypadku braku przyjęcia sakramentu bierzmowania przez jednego z nupturientów, duszpasterz powinien poinformować taką osobę o potrzebie przyjęcia tego sakramentu, o ile jest to możliwe przed zawarciem małżeństwa (KPK 1917 kan. 1121 § 2, KPK 1983 kan. 1065 § 1)⁸⁷.

Przeprowadzający kanoniczne badanie narzeczonych przed ślubem musi także dowiedzieć się, gdzie narzeczeni mają swoje miejsca zamieszkania stałego, tymczasowego lub przynajmniej miesięczny pobyt z podaniem ulicy, numeru domu i mieszkania oraz od jak dawna tam przebywają. Miejsce zamieszkania pozwala bowiem ustalić, gdzie powinny być wygłoszone zapowiedzi⁸⁸.

⁸⁵ *Instrukcja dla księży...*, nr 22; *Kodeks rodzinny...*, art. 4 § 2.

⁸⁶ W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego...*, s. 41

⁸⁷ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 12-13.

⁸⁸ Tamże, nr 17.

Mniej ważne, choć nie bez znaczenia jest pytanie, czy nupturienti nie zawarli wcześniej ważnych zaręczyn z inną osobą, ponieważ strona pokrzywdzona przez zerwanie zaręczyn może dochodzić sądownie wynagrodzenia szkód powstałych z tego powodu (KPK 1917 kan. 1017 § 3, KPK 1983 kan. 1062 § 2). W krajach, w których nakazany jest przez władzę państwową kontrakt cywilny, warto zapytać narzeczonych, czy zawarli już taki kontrakt między sobą, względnie z inną osobą i czy w tym drugim przypadku został on już rozwiązany. Drugi przypadek wiąże się bowiem z koniecznością uzyskania pozwolenia ordynariusza na małżeństwo sakramentalne ⁸⁹.

Zebranie podstawowych informacji o nupturientach i zapisanie tego do specjalnego protokołu nakazuje także najnowsza Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa. Powtarzając większość dyspozycji instrukcji z 1946 r. zwraca uwagę na kilka nowych szczegółów. Stwierdza między innymi, że datę i miejsce urodzenia oraz chrztu nupturientów należy dokładnie sprawdzić z dowodem osobistym i metryką chrztu. Metryka bowiem w pełnym wypisie nie jest jedynie dowodem przyjęcia tego sakramentu, ale o ile jest tzw. świeżej daty, wydana nie wcześniej niż przed sześcioma miesiącami, również dokur:entem, na podstawie którego można ustalić stan wolny narzeczonych.

Przy ustalaniu miejsca zamieszkania trzeba uzyskać dane dotyczące zamieszkania faktycznego, a nie tylko zameldowania cywilnego, które często odbiega od rzeczywistego stanu rzeczy ⁹⁰.

Robotników okresowych, a także migrantów przy spisywaniu protokołu przedmałżeńskiego traktuje się na równi z tułaczami ⁹¹.

Duszpasterz powinien też dowiedzieć się, czy nupturienti z własnej woli zamierzają zawrzeć ślub w Kościele, czy też skłaniają ich do tego racje rodzinne lub społeczne. Pozwoli to na zastosowanie odpowiedniego pouczenia w celu doprowadzenia narzeczonych do pełniejszego zrozumienia małżeństwa chrześcijańskiego ⁹².

2.3.3. Wykrycie ewentualnych przeszkód małżeńskich

Gdy narzeczeni zgłoszą się do kancelarii parafialnej, duszpasterz wspólnie z nimi musi rozeznaczyć, czy przypadkiem nie istnieje jakaś przeszkoda do zawarcia małżeństwa. Przeszkodą małżeńską nazywamy po-

⁸⁹ Tamże, nr 21.

⁹⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 45.

⁹¹ Tamże, nr 46.

⁹² Tamże, nr 47.

stanowienie prawa kanonicznego, które w oparciu o prawo Boże pozytywne, naturalne, względnie dla dobra publicznego lub dla dobra publicznego połączonego z prywatnym, czyni pewne osoby niezdolnymi do zawarcia małżeństwa, czasowo lub na stałe⁹³. Pojęcie przeszkód kanonicznych rozwijało się stopniowo, zakazy zawierania małżeństw w pewnych okolicznościach istniały już w prawie Izraela. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa poważnie zastanawiano się nad tym, czy ważne są małżeństwa z osobami, które zaparły się wiary lub przystąpiły do herezji. Problematyką przeszkód małżeńskich zajmowało się szczególnie prawo kanoniczne w okresie średniowiecza⁹⁴.

KPK 1917 wyróżniał grupę przeszkód zwanych zrywającymi, które powodowały zawarcie małżeństwa nieważnego oraz przeszkód tamujących, powodujących niegodziwe zawarcie małżeństwa. Do pierwszych należały: przeszkoda wieku, niemocy płciowej, węzła małżeńskiego, różności religii, wyższych święceń, ślubu uroczystego, uprowadzenia, występku, pokrewieństwa, powinowactwa, przyzwoitości publicznej i pokrewieństwa duchownego. Przeszkodami tamującymi były: ślub prywatny i publiczny prosty, pokrewieństwo prawne, różność wyznania, istniał też zakaz zawierania małżeństw z osobami niegodnymi⁹⁵.

Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem z 1946 r. poleca, aby proboszczowie starali się odwozić wiernych związanych z bliższymi przeszkodami pokrewieństwa lub powinowactwa od zawierania między sobą związków małżeńskich. Proboszcz musi sumiennie zbadać czy między nupturientami nie zachodzi jedna z tych przeszkód, zwracając szczególną uwagę na nazwisko narzeczonych i ich rodziców (z których często można wnioskować o pokrewieństwie) oraz na świadectwa chrztu. Winien też objaśnić stronom stopnie pokrewieństwa, stojące według prawa kanonicznego na przeszkodzie zawarciu małżeństwa, a narzeczonym, których stopień inteligencji będzie tego wymagał, ma zobrazować przeszkody praktycznymi przykładami. Jeżeli podejrzewa zatajenie przeszkód, musi postarać się o ich ujawnienie, badając nazwiska rodziców, metryki urodzenia, a także przesłuchując pod przysięgą wiarygodnych świadków⁹⁶.

⁹³ M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła...*, s. 120-121.

⁹⁴ Tamże, s. 119-120.

⁹⁵ Szerzej na temat przeszkód w KPK 1917 w: M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu...*, s. 87-226; F. Bączkiewicz, dz. cyt., s. 178-252.

⁹⁶ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 29-31

Specjalną uwagę duszpasterz powinien zwrócić na przeszkodę węzła małżeńskiego. Jeżeli z powodu braku odpowiednich dokumentów nie ma pewności co do stanu wolnego nupturientów lub też podejrzewa, że zachodzi przeszkoda węzła małżeńskiego, musi tym usilniej dopilnować wygłoszenia wszystkich zapowiedzi, a także przesłuchać pod przysięgą wiarygodnych świadków. Jedynie z braku innych dowodów może uciec się do przysięgi uzupełniającej stron.

O przeszkodę przyzwoitości publicznej należy pytać podczas kanonicznego badania przedślubnego, gdy jedna ze stron żyła wcześniej w małżeństwie nieważnym, albo w publicznym konkubincie.

Wtedy trzeba dowiedzieć się, czy któryś z narzeczonych nie jest krewnym poprzedniego partnera drugiego z narzeczonych ⁹⁷.

Przy narzeczonych owdowiałych zaleca się stawiać pytanie, zmierzające do wykrycia ewentualnej przeszkody występku – czy któryś z nupturientów za życia poprzedniego małżonka nie przyrzekało obecnemu narzeczonemu, że z nim weźmie ślub?

Dochodzenie odnośnie przeszkody występku trzeba przeprowadzić dokładnie, ale roztropnie, zwłaszcza w przypadkach, kiedy stwierdzono, że nupturienti mają potomstwo cudzołożne, albo zachodzi między nimi także przeszkoda powinowactwa lub też coś innego budzi podejrzenie występku ⁹⁸.

Pytania dotyczące impotencji, czyli niezdolności uprzedniej i trwałej, mężczyzny lub kobiety do pełnego aktu płciowego, należy stawiać bardzo dyskretnie i zawsze przy nieobecności drugiej strony ⁹⁹.

Pozostałe przeszkody małżeńskie mogą być ujawnione na podstawie danych personalnych (różność wyznania i religii), a także częściowo z metryki urodzenia i chrztu (przeszkoda wieku, wyższych święceń, uroczysta profesja zakonna, pokrewieństwo duchowe).

Problematyką związaną pośrednio z przeszkodą wieku zajmuje się *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie małżeństw osób niepełnoletnich*, wydana w 1958 r. ¹⁰⁰. KPK 1917 w kan. 1067 ustala dolną granicę wieku

⁹⁷ Tamże, nr 32.

⁹⁸ Tamże, nr 33.

⁹⁹ Tamże, nr 33-34.

¹⁰⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie małżeństw osób niepełnoletnich*, 18.06.1958; Kronika Diecezji Włocławskiej 52/1958/ nr 10-11, s. 293-294; Dokument obowiązywał na mocy autorytetu moralnego Konferencji Episkopatu Polski oraz promulgowanie go w diecezjach przez poszczególnych biskupów. W dużej części Instrukcja przedstawia także przepisy państwowe i KPK 1917.

do ważnego zawarcia małżeństwa na lat 16 dla mężczyzn i 14 dla kobiet. W § 2 tegoż kanonu istniał nakaz wpływania na młodych, aby nie zawierali małżeństwa wcześniej, niż w wieku przyjętym w danym kraju powszechnym obyczajem. Obowiązek ten spoczywał na proboszczu, któremu przysługiwało prawo asystowania przy ślubie i przeprowadzania egzaminu przedślubnego¹⁰¹. W Polsce Kodeks rodzinny z 1950 r.¹⁰² zabraniał zawierania małżeństwa osobom małoletnim, dodając jednak, że z ważnych powodów władza opiekuńcza może zezwolić na zawarcie małżeństwa małoletniemu, który ukończył lat 16 (art. 10). Udzielanie takiego zezwolenia ma zastosowanie szczególnie względem kobiet, gdyż w ich przypadku zachodzi najczęściej przewidziany przez ustawę powód w postaci zajścia w ciążę¹⁰³.

Duszpasterz, który spotkał się z takim przypadkiem, powinien ułatwić kobiecie uzyskanie we właściwym sądzie powiatowym zezwolenia na wcześniejsze zawarcie małżeństwa, poprzez udzielanie jej odpowiednich informacji dotyczących tej kwestii. Musi jednak brać pod uwagę zasadę trwałości małżeństwa. Względem na tę zasadę każe mu czekać na zezwolenie władzy opiekuńczej na zawarcie małżeństwa przez osobę małoletnią i na uprzednie zawarcie związku cywilnego.

Wedle ustawodawstwa polskiego pełnoletność cywilna nie pokrywała się z pełnoletnością kanoniczną, dla osiągnięcia której KPK 1917 wymagał ukończenia 21 roku życia (kan. 88). Różnica ta miała praktyczne znaczenie dla duszpasterza, ponieważ od osób, które wedle ustawodawstwa cywilnego były już pełnoletnie (ukończyły lat 18), jeżeli nie osiągnęły pełnoletności kanonicznej (nie ukończyły jeszcze 21 lat), trzeba było na zawarcie małżeństwa wymagać zgody ich rodziców (kan. 1034). Zgoda ta była tak istotna, że w razie jej uporczywej odmowy proboszcz musiał zasięgnąć opinii ordynariusza¹⁰⁴.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 r. podniósł granicę wieku wymagane od mężczyzn do zawarcia małżeństwa na lat 21. W wyjątkowych przypadkach sąd opiekuńczy mógł zezwolić na małżeństwo mężczyźnie, który ukończył lat 18, a nie jak poprzednio 16 (art. 10)¹⁰⁵.

¹⁰¹ J. Rybczyk, *Zezwolenie rodziców przy małżeństwie nieletnich dzieci*, Lublin 1949, s. 335.

¹⁰² *Kodeks rodzinny*, Dziennik Ustaw /1950/ Nr 31, poz. 124.

¹⁰³ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie małżeństw...*, nr 1

¹⁰⁴ Tamże, nr 2.

¹⁰⁵ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dziennik Ustaw /1964/ Nr 9, poz. 59

Przepisy prawa kanonicznego dotyczące przeszkód małżeńskich uległy poważnej zmianie z chwilą wejścia w życie KPK 1983. Zniósł on między innymi przeszkody wzbraniające, podając jedynie katalog przeszkód powodujących nieważność małżeństwa. Obecnie są nimi: przeszkoda wieku, niemocy płciowej, węzła małżeńskiego, różnej wiary, święceń, wieczystego, publicznego ślubu czystości w instytucie zakonnym, uprowadzenia, występku, pokrewieństwa, powinowactwa, przyzwitości publicznej i pokrewieństwa prawnego¹⁰⁶. W związku z tymi zmianami Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych z roku 1946 w kwestii sposobu ustalania ewentualnych przeszkód małżeńskich stała się w znacznej części nieaktualna. Konferencja Episkopatu Polski wydała więc w 1989 r. nową Instrukcję o przygotowaniu do małżeństwa, w której znalazły się dyspozycje odnośnie prowadzenia kanonicznego badania narzeczonych dotyczącego między innymi stwierdzenia przeszkód do zawarcia małżeństwa.

Pierwszą z przeszkód, wymienianych przez KPK 1983, do której nawiązuje Instrukcja, jest przeszkoda wieku. Zachodzi ona, jeśli mężczyzna nie ma ukończonych 16, a kobieta 14 lat życia (kan. 1083 § 1). Konferencja Episkopatu Polski korzystając z uprawnień wynikających z kan. 1083 § 2 dotyczącego ustanowienia wyższego wieku do godziwego zawarcia małżeństwa, w powyższej Instrukcji z 1989 r. ustaliła granicę wieku określoną przez wówczas obowiązujące ustawodawstwo państwowe – Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 r. na ukończonych 21 lat dla mężczyzn i 18 lat dla kobiet (art. 10 § 1 i art. 50). W wypadku, gdy narzeczeni otrzymali od sądu opiekuńczego zezwolenie na wcześniejsze zawarcie małżeństwa, do godziwości muszą uzyskać dyspensę od swojego ordynariusza miejsca. Jeżeli narzeczeni nie ukończyli jeszcze 18 roku życia (zgodnie z kan. 97 § 1 małoletnim jest się teraz do ukończenia 18 roku życia), trzeba ich zapytać, czy rodzice względnie opiekunowie wiedzą o zamiarze zawarcia małżeństwa i czy na to się zgadzają. W razie negatywnej odpowiedzi, narzeczeni mają wyjaśnić dla jakich powodów zamierzają wbrew woli lub bez wiedzy rodziców zawrzeć sakramentalny związek małżeński. Po rozmowie z rodzicami, o ile jest to możliwe, duszpasterz przedstawia stan sprawy ordynariuszowi miejsca. Jeżeli racje rodziców są uzasadnione, albo istnieją inne przeciwwskazania, ordynariusz miejsca może czasowo zakazać młodym zawierania ślubu

¹⁰⁶ Szerzej na temat przeszkód małżeńskich według KPK 1983 w: M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła...* s. 145-218.

(por. kan. 1071 § 1, n. 6 i kan. 1077 § 1). Łączy się to z władzą dyspensowania od prawa ustanowionego przez Konferencję Episkopatu, jaką ordynariusz miejsca ma na podstawie kan. 88¹⁰⁷.

W roku 1998 w związku z wejściem w życie tzw. małżeństw konkordatowych, nastąpiły istotne zmiany w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Kodeks wymaga teraz od nupturientów chcących zawrzeć małżeństwo ukończenia 18 roku życia (art. 10 § 1). Stąd też Konferencja Episkopatu Polski w *Instrukcji dla księży dotyczącej małżeństw konkordatowych* przyjęła tę samą granicę wieku obojga nupturientów do godzinego zawarcia sakramentalnego związku małżeńskiego. Zmiana ta odnosi się obecnie do wszystkich małżeństw, także pozakonkordatowych¹⁰⁸. Jeżeli kobieta, która ukończyła 16 rok życia, a nie ma jeszcze lat 18 pragnie zawrzeć małżeństwo musi otrzymać na to zezwolenie sądu opiekuńczego oraz dyspensę ordynariusza miejsca¹⁰⁹.

Przeszkoda impotencji (kan. 1084), wynikająca z anomalii anatomicznych lub funkcyjnych, stosunkowo łatwo daje się stwierdzić przez lekarza. Zawarcia małżeństwa można zabronić tylko w wypadku przeszkody pewnej, ponieważ każdy człowiek ma prawo do życia w małżeństwie. W przypadku przeszkody wątpliwej trzeba trzymać się zasady, że nie należy przeszkadzać w zawarciu małżeństwa, chociażby istniało przypuszczenie, że niezdolność ta ujawni się i zostanie udowodniona. Pytając nupturientów o tę przeszkodę wypada rozpocząć od uzyskania informacji na temat ich zdrowia i chęci posiadania dzieci. Należy przypomnieć także zasadę, że niepłodność, o ile istnieje zdolność dokonania stosunku płciowego, nie przeszkadza w zawarciu małżeństwa. Problem ten będzie szczególnie aktualny w wypadku starszych wiekiem nupturientów¹¹⁰. Pytania dotyczące impotencji winny być stawiane bardzo dyskretnie, zawsze w obecności tylko jednej ze stron¹¹¹.

Szczególną doniosłość ma zwrócenie uwagi na przeszkodę węzła małżeńskiego, wypływającą z prawa Bożego. Duszpasterze są odpowiedzialni za to, aby wierni w dobrej czy złej wierze nie zawierali związków, jeżeli są związani uprzednim węzłem małżeństwa kościelnego lub naturalnego. Przeprowadzając kanoniczne badanie narze-

¹⁰⁷ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 50.

¹⁰⁸ *Instrukcja dla księży...*, nr 8-9.

¹⁰⁹ Tamże, nr 10 i 16.

¹¹⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 51.

¹¹¹ W. Góralski, *Ius matrimoniale...*, s. 173-174.

czonych trzeba mieć świadomość, że przeszkoda węzła małżeńskiego nie powstaje, kiedy katolicy zobowiązani do zachowania formy prawnej związali się ze sobą tylko umową cywilną wobec urzędnika stanu cywilnego¹¹².

Jeżeli jedna ze stron zawierała wcześniej ślub kościelny, może przystąpić do nowego małżeństwa jedynie po przedłożeniu autentycznego i prawomocnego wyroku sądu kościelnego, orzekającego nieważność małżeństwa (kan. 1684). Ma to miejsce również wówczas, kiedy uzyska się prawomocny wyrok orzekający nieważność małżeństwa w oparciu o proces skrócony, którego podstawą są dokumenty (kan. 1686-1688). Gdy natomiast strony uzyskały dyspensę papieską od małżeństwa niedopełnionego, aby zawrzeć nowy związek małżeński muszą przedstawić autentyczne zawiadomienie o reskrypcie papieskim (kan. 1706). Urzędowe stwierdzenie konieczne jest także w wypadku, gdy poprzednie małżeństwo zostało rozwiązane na podstawie tzw. przywileju Pawłowego. Wtedy potrzebny jest dekret ordynariusza miejsca stwierdzający, że istnieją warunki do skorzystania z tego przywileju¹¹³.

Jako dowodu śmierci współmałżonka, należy żądać przedstawienia autentycznego dokumentu kościelnego lub też dokumentu władzy świeckiej, stwierdzającego zgon osoby, czego nie przewidywała poprzednia Instrukcja. Nie wystarczy jednak cywilny dokument domniemanej śmierci¹¹⁴, wymaga się zgodnie z kan. 1707 przeprowadzenia kanonicznego procesu dotyczącego domniemanej śmierci współmałżonka. Taka różnica w traktowaniu dokumentów wynika stąd, że Kościół opiera swój proces na innych kryteriach niż władze państwowe. O sądowy dekret wdowieństwa trzeba się starać we wszystkich wypadkach, w których zgonu współmałżonka nie można udowodnić urzędowymi dokumentami kościelnymi lub świeckimi. W takim przypadku duszpasterz musi zebrać wszystkie możliwe dokumenty i wraz ze specjalnym formularzem przesać je do kurii diecezjalnej¹¹⁵. Mogą nimi być przykładowo dokumenty wydane przez władze cywilne, listy z frontu, więzienia, odległego kraju itp.¹¹⁶.

¹¹² *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 52.

¹¹³ Tamże, nr 53-54.

¹¹⁴ Prawo cywilne opiera się bowiem w tej dziedzinie głównie na samym fakcie nieobecności zaginionego oraz na szczególnych okolicznościach zaginięcia; por. *Kodeks cywilny*, art. 29. Gdańsk 1990.

¹¹⁵ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 55.

¹¹⁶ T. Pawluk, *Kanoniczne procesy szczególne*, Warszawa 1971, s. 358.

Przy stawianiu wdowcom i wdowom pytań związanych z przeszkodą występku, należy delikatnie zainteresować się, czy nie czują się współwinni śmierci współmałżonka. Obecnie zgodnie z kan. 1090 § 1 i § 2 przeszkoda ta ograniczona jest tylko do małżonkobójstwa dokonanego w celu zawarcia małżeństwa. W § 1 mowa jest o osobistym spowodowaniu śmierci współmałżonka jednej lub drugiej strony, w § 2 o dokonaniu tego poprzez skuteczny współudział fizyczny lub moralny. Dyspensa od tej przeszkody zarezerwowana została Stolicy Apostolskiej, która udziela jej bardzo rzadko, nigdy zaś, gdy sprawa jest publiczna ¹¹⁷.

Inną przeszkodę, od której dyspensa zarezerwowana jest dla Stolicy Apostolskiej, stanowią święcenia diakonatu i prezbiteratu. W niebezpieczeństwie śmierci można udzielić dyspensy od diakonatu, zgodnie z przepisem kan. 1097 § 2 i § 3. Natomiast w przypadku nagłym, gdy wszystko zostało już przygotowane do ślubu o dyspensę od diakonatu trzeba także zwrócić się do Stolicy Apostolskiej.

Przeszkodą wynikającą z publicznych, wieczystych ślubów czystości związani są tylko ci, którzy złożyli takie śluby w instytucie zakonnym, czyli we wszystkich zakonach ścisłych i kongregacjach zakonnych, na prawie papieskim lub diecezjalnym.

Duszpasterz powinien zwrócić uwagę, aby osoby związane tylko ślubami lub przyrzeczeniami składanymi w stowarzyszeniach życia apostołskiego i w instytutach świeckich, załatwiły sobie u kompetentnej władzy kościelnej zwolnienie z tych ślubów lub przyrzeczeń, albo raczej zamianę na równoważne zobowiązanie, które będzie możliwe do pogodzenia z życiem małżeńskim. To samo odnosi się do ślubów prywatnych złożonych w tej materii przez osoby nie należące do żadnego instytutu zakonnego ani świeckiego ¹¹⁸.

Omawiając przeszkodę pokrewieństwa (kan. 1091) Instrukcja Episkopatu Polski zwraca uwagę na nowy sposób obliczania w linii bocznej, wprowadzony przez KPK 1983 (kan. 108 § 3). W linii bocznej tyle jest stopni, ile osób w obydwu liniach razem, odliczając wspólnego przodka. Przeszkoda pokrewieństwa rozciąga się na wszystkie stopnie w linii prostej, a w bocznej aż do 4 stopnia włącznie ¹¹⁹.

Wypada dodać, że biskup diecezjalny może dyspensować od tej przeszkody w czwartym i trzecim stopniu w linii bocznej ¹²⁰.

¹¹⁷ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 56.

¹¹⁸ Tamże, nr 58-59.

¹¹⁹ Tamże, nr 61.

¹²⁰ W. Góralski, *Ius matrimoniale...*, s. 177.

Przeszkoda powinowactwa (kan. 1092) powstająca z ważnie zawartego małżeństwa obejmuje krewnych współmałżonka we wszystkich stopniach linii prostej. Nieważne jest więc małżeństwo między macochą a pasierbem, ojczymem a pasierbicą, teściem, a synową, teściową a zięciem itp. Dyspensy w normalnych warunkach udziela ordynariusz miejsca ¹²¹.

Przeszkoda przyzwoitości publicznej (kan. 1093) powstaje z nieważnie zawartego małżeństwa po rozpoczęciu życia wspólnego, publicznego konkubinatu, albo też ze związku cywilnego, w którym miało miejsce współżycie fizyczne. Powoduje ona nieważność małżeństwa w pierwszym stopniu linii prostej, między mężczyzną a krewnymi kobiety lub między kobietą a krewnymi mężczyzny.

Zarówno przy przeszkodzie powinowactwa, jak i przyzwoitości publicznej, duszpasterz musi zwrócić uwagę, czy nie zachodzi niebezpieczeństwo naturalnego pokrewieństwa w linii prostej, szczególnie jeżeli mężczyzna przed ślubem współżył z przyszłą swoją żoną – w małżeństwie ważnym, czy nieważnym. W takim bowiem przypadku, dopóki nie zostanie wykluczone istnienie pokrewieństwa naturalnego w pierwszym stopniu, o żadnej dyspensie nie może być mowy ¹²².

Przeprowadzając kanoniczne badanie przedślubne należy także zwrócić uwagę, czy któreś z narzeczonych nie było włączone w rodzinę drugiej strony poprzez adopcję dokonaną zgodnie z prawem państwowym. Przeszkoda ta, dotycząca tzw. pokrewieństwa prawnego obejmuje nie tylko linię prostą, ale także drugi stopień linii bocznej, czyli rodzeństwo wynikające z adopcji (kan. 1094). Wiąże więc: adoptującego i adoptowanego, adoptującego i krewnych zstępnych adoptowanego, adoptowanego i krewnych wstępnych adoptującego, krewnych wstępnych adoptującego i krewnych zstępnych adoptowanego, adoptowanego i dzieci adoptującego, wszystkie dzieci adoptowane tej samej osoby adoptującej ¹²³.

W związku z tym, że wierni nie znają większości przeszkód, duszpasterz po postawieniu pytania dotyczącego przeszkody i po uzyskaniu na nie odpowiedzi winien jeszcze dokładniej wyjaśnić na czym polega przeszkoda, prosząc o potwierdzenie, czy rzeczywiście taka przeszkoda nie występuje ¹²⁴.

¹²¹ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 62.

¹²² Tamże, nr 63.

¹²³ J.M. Castano, *Gli impedimenti matrimoniali*, w: *Matrimonio canonico fra tradizione e rinnovamento*, Bologna 1985, s. 129.

¹²⁴ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 64.

2.3.4 Wykrycie ewentualnych wad zgody małżeńskiej

Istotną rolę przy zawieraniu związku małżeńskiego odgrywa zgoda małżeńska stron, jest ona bowiem przyczyną sprawczą małżeństwa (KPK 1983 kan. 1057 § 1). Zgoda małżeńska to akt woli, przez który mężczyzna i kobieta zawierając nieodwołalne przymierze wzajemnie siebie przekazują i przyjmują, aby ustanowić małżeństwo (KPK 1983 kan. 1057 § 2). Jeżeli przy zawieraniu małżeństwa wystąpią przewidziane przez prawo wady zgody małżeńskiej, zostanie ono zawarte nieważnie. Stąd też zadanie stojące przed duszpasterzami, aby w trakcie przeprowadzania kanonicznego badania narzeczonych, nie dopuścili do wystąpienia wad zgody małżeńskiej w trakcie zawierania małżeństwa przez nupturientów.

KPK 1917 wyróżniał następujące wady zgody małżeńskiej: brak rozeznania istoty umowy małżeńskiej oraz obowiązków z niej wypływających, brak uświadomienia, że małżeństwo jest stałym związkiem mężczyzny i kobiety dla zrodzenia potomstwa (kan. 1082), błąd (kan. 1083-1085), symulacja (kan. 1086), przymus i bojaźń (kan. 1087), warunek sprzeczny z istotą małżeństwa (kan. 1092 nr 2).

Problematyką wady zgody małżeńskiej w kontekście czynności poprzedzających zawarcie małżeństwa zajmuje się Instrukcja Episkopatu Polski o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem z 1946 r. Dokument poleca proboszczowi, aby zawsze dowiadywał się od narzeczonych, czy pragną zawrzeć małżeństwo bez przymusu i z własnej woli. Szczególnie trzeba o to pytać narzeczoną, czy nie przystępuje do ślubu pod wpływem natarczywych próśb i przekonywań jej rodziców. Przy rozmowie z nią, poza duszpasterzem w kancelarii parafialnej, nie może znajdować się osoba trzecia, np. rodzice nupturientki lub narzeczony. Dziewczyna zwłaszcza wiejska i młoda często nie potrafi zdobyć się na odwagę, aby przy narzeczonym czy przy matce szczerze przyznać się do wywieranego na niej przymusu¹²⁵. Trzeba także dowiedzieć się, czy narzeczonych nie nakłania do zawarcia małżeństwa potrzeba zaradzenia jakimś grożącym złu, a szczególnie uniknięcia kar grożących ze strony prawa cywilnego. Taki przypadek należy zbadać szczególnie wnikliwie, posuwając się nawet do przesłuchania świadków. Aby łatwiej dowiedzieć się prawdy, duszpasterz powinien zwrócić uwagę narzeczonym, że z podanej przez nich wiadomości skorzysta bardzo oględnie i dyskret-

¹²⁵ W. Szafrąński, *Egzamin przedślubny w praktyce duszpasterskiej*, Polonia Sacra 7/1955/ s. 202.

nie, tak że strona, której wolności zgody małżeńskiej się broni nie dozna stąd żadnej przykrości ¹²⁶.

W trakcie prowadzenia badania przedślubnego nupturientów pochodzących z warstw oświeconych, proboszcz nie może żałować czasu i trudu, aby dowiedzieć się, czy nie chcą oni przystępować do ślubu z dodaniem jakiego warunku unieważniającego małżeństwo. Nie brak bowiem, zwłaszcza w wielkich miastach, ludzi lekceważących prawo kanoniczne i zawierających takie małżeństwa warunkowe, aby później wstępować w nowe związki małżeńskie. Proboszcz musi dowiedzieć się od nupturientów, jaki jest ich osobisty pogląd na jedność i nierozzerwalność małżeństwa oraz cel – zrodzenie potomstwa, a także co wiedzą o poglądach na te sprawy drugiej strony. Jeżeli pozostanie jakaś wątpliwość, albo z odpowiedzi nupturienta nasunie się podejrzenie, że zamierza on zawrzeć małżeństwo z intencją przeciwną nauce Kościoła lub też pod warunkiem, duszpasterz ma obowiązek dokładnie wyjaśnić, że przystępując do ślubu z intencjami godzącymi w jakikolwiek sposób w jego nieważność, strona dopuszcza się świętokradztwa ¹²⁷.

Kiedy nupturient oświadczy, że swój konsens małżeński uzależnia od warunku, proboszcz ma się postarać o nakłonienie strony do odwołania tegoż warunku, a gdyby to się nie udało nie wolno mu dopuścić do małżeństwa. Jeżeli warunek zostanie odwołany, trzeba koniecznie zanotować w protokole badania oświadczenie o zaszczytnej zmianie ¹²⁸.

KPK 1983 wprowadził pewne zmiany odnośnie wad zgody małżeńskiej. Obecnie nieważność małżeństwa powodują: brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095 nr 1), poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095 nr 2), niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095 nr 3), brak wystarczającej wiedzy o małżeństwie (kan. 1096), błąd (kan. 1097-1099), symulacja (kan. 1101), zgoda warunkowa (kan. 1102), przymus i bojaźń (kan. 1103) ¹²⁹.

¹²⁶ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 35.

¹²⁷ Według KPK 1917 strona taka nie mogła również w przyszłości zaskarżyć swojego małżeństwa do sądu kościelnego (kan. 1971 § 1); Por. T. Pawluk, *Kanoniczne procesy szczególne...*, s. 227-229.

¹²⁸ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 36-37.

¹²⁹ Szerzej na temat wad zgody małżeńskiej według KPK 1983 w: W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991, s. 28-242.

Konferencja Episkopatu Polski chcąc ułatwić duszpasterzom prowadzenie kanonicznego badania przedślubnego w warunkach obowiązywania prawa kanonicznego Kodeksu z 1983 r., wydała Instrukcję o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa, w której znalazły się oczywiście także dyspozycje odnośnie wad zgody małżeńskiej. Wady przedstawione w kan. 1095 wynikają z prawa natury i dlatego duszpasterz nie może dopuścić do małżeństwa kościelnego, gdy posiada pewność, że zachodzi jeden z tych wypadków. W sytuacji, kiedy istnieje uzasadniona wątpliwość co do występowania którejś z tych wad, nie można zabraniać narzeczonym zawarcia małżeństwa. Stosunkowo łatwym do stwierdzenia przez duszpasterza jest natomiast występowanie u nupturienta braku wystarczającego używania rozumu¹³⁰.

Jednym z częstszych powodów nieważności małżeństwa, na który powołują się strony, występując przed trybunałami kościelnymi bywa przymus i bojaźń. Zdarza się czasem, że ktoś z rodziny dla racji majątkowych lub rodzinnych chce konkretnego małżeństwa i w tym celu wywiera presję na któreś z nupturientów. Drugim rodzajem stosowanego przymusu jest szantaż ze strony jednego z narzeczonych lub osoby trzeciej. Gdy nupturienti przed ślubem spodziewają się lub już posiadają potomstwo, często pojawia się presja opinii (najczęściej rodziców, chcących uniknąć znieśławienia), aby młodzi zawarli związek małżeński. Dlatego proboszcz przeprowadzający kanoniczne dochodzenie przedślubne, powinien delikatnie zapytać strony, czy komuś szczególnie nie zależy na zawarciu przez nich małżeństwa i czy narzeczeni osobiście oraz bez żadnego ubocznego wpływu decydują się na ten krok. Nie można tutaj zadowolić się odpowiedziami przeczącymi, trzeba zadawać dalsze pytania, aby w zależności od konkretnych okoliczności lepiej wyjaśnić sytuację, szczególnie tam, gdzie można podejrzewać ograniczenie wymaganej przez prawo kościelne wolności¹³¹. Pytając o ewentualny przymus, podobnie jak i o pozostałe wady zgody małżeńskiej, trzeba koniecznie dopilnować, aby miało to miejsce zawsze przy obecności w kancelarii parafialnej tylko jednego z nupturientów¹³².

Większą uwagę należy zwrócić na kan. 1098, zawierający nowe przepisy chroniące uprawnienia osobowe kandydatów do małżeństwa. Kto zawiera małżeństwo zwiedziony postępowaniem dokonany dla uzyskania zgo-

¹³⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do małżeństwa...*, nr 65.

¹³¹ Tamże, nr 66.

¹³² W. Góralski, *Ius matrimoniale...*, s. 181.

dy małżeńskiej, a dotyczącym jakiegoś przymiotu drugiej osoby, który ze swej natury może poważnie zakłócić wspólnotę życia małżeńskiego, zawiera je nieważnie. Trzeba zatem zapytać nupturientów, czy któraś ze stron nie ukrywa przed drugą czegoś, co mogłoby w przyszłości zakłócić w poważny sposób ich wspólne życie. Może tu wchodzić w rachubę przykładowo nieplodność, zaawansowana skłonność do alkoholu, narkomania, ciąża nupturientki z innym mężczyzną, czy też inne poważne obciążenia natury moralnej lub finansowej będące konsekwencją dotychczasowego życia jednej ze stron ¹³³.

Odnosnie ewentualnej symulacji, duszpasterz ma obowiązek przekonać się o tym, że narzeczeni chcą rzeczywiście zawrzeć trwale małżeństwo, z wykluczeniem osób trzecich i są gotowi do przyjęcia potomstwa, jeżeli Pan Bóg ich nim obdarzy. Nie mogą także pozytywnym aktem woli wykluczać samego małżeństwa, czyli całkowicie symulować jego zawierania. Ponieważ mentalność rozwodowa coraz bardziej się rozszerza i bywa tolerowana przez opinię publiczną, duszpasterz musi stawiać narzeczonym pytania kontrolne, co sądzą o postępowaniu osób, które rozwodzą się po pewnym okresie pożycia. Jeżeli odpowiedzi lub inne fakty nasuwają podejrzenie, że narzeczeni zamierzają zawrzeć małżeństwo z intencją przeciwną nauce Kościoła, winien on wyjaśnić im tę naukę, zaznaczając, że jeżeli zawrą małżeństwo godzące w jakikolwiek sposób w jego ważność, dopuszczają się świętokradztwa i innych grzechów. Trzeba im także wyjaśnić i oświadczyć, że w takim przypadku żaden duszpasterz nie będzie asystował przy ich ślubie, ponieważ byłby on i tak nieważny ¹³⁴.

Szczególłą uwagę należy również zwrócić na to, czy nupturienti nie zawierają małżeństwa pod jakimś warunkiem. Normy prawne dotyczące warunku w KPK 1983 uległy w porównaniu z KPK 1917 pewnym zmianom. Teraz zgodnie z kan. 1102 § 1 małżeństwa zawierane pod warunkiem dotyczącym przyszłości nie mogą być w ogóle zawarte, natomiast warunek dotyczący przeszłości lub terażniejszości, powoduje ważność lub nieważność małżeństwa w zależności od istnienia, albo nieistnienia przedmiotu warunku (kan. 1102 § 2). Małżeństwo warunkowe można zawrzeć godziwie jedynie za pisemną zgodą ordynariusza miejsca (kan. 1102 § 3). Dlatego podczas rozmowy z nupturientami proboszcz winien dyskretnie zapytać każdego z narzeczonych osobno, czy nie uzależnia

¹³³ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 67.

¹³⁴ Tamże, nr 68.

ważności zawieranego małżeństwa od jakiejś innej sprawy, na której im przede wszystkim zależy. Jeżeli któraś ze stron oświadczy, że uzależnia lub zamierza uzależnić swoją zgodę małżeńską od warunków dotyczących przyszłości, trzeba przekonać ją, aby odwołała taki warunek, a jeśli to się nie uda, nie można dopuścić do zawarcia tego małżeństwa. W przypadku, kiedy warunek zostanie odwołany, fakt ten trzeba odnotować w protokole. Taką samą rozmowę przeprowadza się z drugim nupturientem, odnotowując także jego oświadczenie.

Jeżeli jedno z nupturientów zamierza do umowy małżeńskiej dodać warunek dozwolony i godziwy, dotyczący teraźniejszości lub przeszłości, duszpasterz powinien zapytać, w jaki sposób strona chce się przekonać o spełnieniu warunku. Kiedy okaże się, że sposób ten ma być niedozwolony np. przez współżycie fizyczne, trzeba skłonić je do odwołania takiego warunku, bowiem w przeciwnym razie nie można dopuścić do małżeństwa¹³⁵.

2.3.3. Zapowiedzi

Do wykrycia przeszkód małżeńskich oprócz kanonicznego badania narzeczonych służą także zapowiedzi. Są one publicznym obwieszczeniem o zamiarze zawarcia przez nupturientów sakramentalnego związku małżeńskiego¹³⁶. Ślady zapowiedzi spotykamy w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Kościół domagał się wtedy, aby o zamiarze wstąpienia w związki małżeńskie wierni zawiadamiali swojego biskupa, który badał, czy małżeństwo mogło być zawarte bez naruszenia zasad etycznych¹³⁷. Zamiar zawarcia małżeństwa ogłaszano już w czasach św. Augustyna¹³⁸. Zapowiedzi wprowadzone zwyczajowo, zostały usankcjonowane najpierw prawem partykularnym we Francji (1197 r.) i Anglii (1200 r.)¹³⁹, a następnie prawem powszechnym wydanym przez Sobór Laterański IV w 1215 r.¹⁴⁰. Sobór Trydencki w Dekrecie *Tametsi* uzupełniając wcześniejsze postanowienia nakazał, aby były one głoszone trzykrotnie, przez

¹³⁵ Tamże, nr 69-70.

¹³⁶ T. Pawluk, *Zapowiedzi przedślubne*, Warmińskie Wiadomości Diecezjalne 17/1062/ nr 3, s. 49.

¹³⁷ F. Olszewski, *Głoszenie zapowiedzi małżeńskiej w prawie kanonicznym*, Lublin 1936, s. 6-7; E. Muszałski, *Zapowiedzi małżeństwa*, Prawo Kanoniczne 12/1969/ nr 3-4, s. 259.

¹³⁸ H. Insałowski, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935, s. 35.

¹³⁹ J. Mansi, *Collectio*, 22, 679 i 719.

¹⁴⁰ C. 3, X, IV, 3.

proboszcza własnego stron, podczas trzech kolejnych dni świątecznych w czasie Mszy św.¹⁴¹. Z czasem zapowiedzi ustne zaczęto zastępować obwieszczeniem na piśmie, wywieszanym na drzwiach kościoła lub tablicy z ogłoszeniami¹⁴².

KPK 1917 omawia problematykę zapowiedzi w kan. 1022-1029.

Zapowiedzi ustne głosi proboszcz lub duchowny przez niego upoważniony, podając imię i nazwisko, stan cywilny, aktualne miejsce zamieszkania, parafię nupturientów oraz kolejność zapowiedzi. Opuszcza się zawsze to, co mogłoby sprawić przykrość stronie, np. podanie spóźnionego wieku, zawodu.

Należy je głosić:

- a) w ciągu trzech kolejnych niedziel lub świąt nakazanych, nawet partykularnych, w niektórych diecezjach Polski na podstawie prawa partykularnego zapowiedzi głosi się tylko w niedzielę,
- b) zasadniczo w kościele parafialnym,
- c) podczas uroczystej Mszy św. lub innego nabożeństwa licznie uczęszczonego przez wiernych (kan. 1024).

Ordynariusz może zarządzić, aby w całej diecezji lub pewnych jej miastach głoszone zapowiedzi na piśmie. Pisemne zapowiedzi wywieszają się w gablocie kościelnej przynajmniej na okres siedmiu dni, w czasie których przypadać muszą dwa święta nakazane. (kan. 1025)

Zapowiedzi należy głosić ponownie, jeżeli narzeczeni nie zawarli związku małżeńskiego w przeciągu sześciu miesięcy od dnia ich wygłoszenia (kan. 1030 § 2)¹⁴³.

Problematyką głoszenia zapowiedzi w Polsce zajęła się *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem* z 1946 r., przypominając, że każde zamierzone małżeństwo musi być podane do publicznej wiadomości w formie przepisanej prawem (kan. 1022).

Zapowiedzi głosi własny proboszcz narzeczonych, czyli proboszcz stałego lub tymczasowego miejsca zamieszkania, a jeżeli nupturienti mają zamieszkanie stałe i tymczasowe, proboszczowie kilku parafii (kan. 1023 § 1). Dla narzeczonych posiadających tylko zamieszkanie diecezjalne lub tułaczy bez zamieszkania, proboszczem własnym jest ten, w którego parafii aktualnie przebywają (kan. 94 § 2)¹⁴⁴.

¹⁴¹ Scss. XXIV, cap. 1, *de ref. matrim.*, COD s. 731-733.

¹⁴² T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu...*, s. 111.

¹⁴³ T. Pawluk, *Zapowiedzi przedślubne...*, s. 50-51.

¹⁴⁴ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 56.

W parafii własnej nupturientów wystarczy adnotacja o dacie ogłoszonych w kościele trzech zapowiedzi, względnie wzmianka o otrzymaniu dyspensy od tego wymogu. Jeżeli zapowiedzi były głoszone w obcych parafiach, proboszcz mający błogosławić małżeństwo musi otrzymać dokument, potwierdzający fakt ich ogłoszenia lub też dyspensę od niego ¹⁴⁵.

KPK 1917 w kan. 1023 § 1-2 postanawiał, że jeśli mężczyzna po ukończeniu 14 roku życia, a kobieta 12-go przed zawarciem związku małżeńskiego przebywali przez pół roku poza miejscem aktualnego zamieszkania, ich proboszcz musi odnieść się do ordynariusza miejscowego po rozstrzygnięciu, czy należy postarać się o ogłoszenie tamże zapowiedzi, czy też w inny sposób stwierdzić brak przeszkód. To samo musi uczynić nawet w razie krótszego pobytu strony poza własną parafią, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie o istnieniu jakiejś przeszkody.

Sytuacja w Polsce nie pozwalała na przestrzeganie tego przepisu w całej rozciągłości. Przy ogromnych migracjach ludności po II wojnie światowej i przy rozległości diecezji proboszczowie musieli się zwracać do ordynariusza niemal w każdym przypadku. Skłoniło to Konferencję Episkopatu Polski do wydania rozporządzenia, łagodzącego wymagania prawa powszechnego. Rozporządzenie powstałe na mocy Indultu Kongregacji Sakramentów¹⁴⁶ znalazło się w omawianej Instrukcji.

We wszystkich wypadkach, w których oboje narzeczeni lub jedno z nich, po dojściu do dojrzałości małżeńskiej (mężczyzna po ukończeniu 14 roku życia, kobieta 12 roku) przebywali przez sześć miesięcy w innych miejscowościach, poza parafią własnego proboszcza (to jest proboszcza stałego i tymczasowego zamieszkania), należało postępować w następujący sposób:

- a) jeżeli narzeczeni nie przebywali w parafii własnego proboszcza jeszcze 3 miesiące, należało głosić zapowiedzi, o ile było to możliwe także w parafii poprzedniego miejsca zamieszkania stałego lub tymczasowego, z pominięciem dawniejszych miejsc pobytu,
- b) jeżeli narzeczeni mieszkali w parafii własnego proboszcza przynajmniej 3 miesiące, nie trzeba było głosić zapowiedzi w parafiach poprzednich miejsc pobytu ¹⁴⁷.

Niezbędnym warunkiem takiego postępowania jest, aby proboszcz na podstawie przedstawionych dokumentów kościelnych lub zaprzysiężo-

¹⁴⁵ Tamże, nr 57.

¹⁴⁶ *Sacra Congregatio de Sacramentis, Indultum*, 4.01.1947, N 19235/46, w: *Instrukcja o badaniu kanonicznym narzeczonych...*, s. 226.

¹⁴⁷ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 60.

nych zeznań wiarygodnych świadków, albo też, gdy brakowało dokumentów i świadków na podstawie zaprzysiężonych zeznań stron osiągnął moralną pewność, że narzeczeni są stanu wolnego i nic nie stoi na przeszkodzie do zawarcia przez nich małżeństwa. W wypadkach, gdy nie istniała moralna pewność, proboszcz musi odnieść się do ordynariusza miejsca i postąpić według jego wskazówek ¹⁴⁸.

Indult Kongregacji Sakramentów, na który powoływało się powyższe rozporządzenie został udzielony na trzy lata. Po upływie tego okresu Indult był wielokrotnie przedłużany o kolejne trzy lata przez prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Prymas powoływał się przy tym na specjalne uprawnienia udzielone mu przez Stolicę Apostolską ¹⁴⁹.

Aktualnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego w kan. 1067 udziela Konferencji Biskupów władzy ustalania norm dotyczących zapowiedzi oraz zastosowania na swoim terenie innych środków do przeprowadzenia badań przedślubnych nupturientów. W kan. 1069 przypomina, że wszyscy wierni przed zawarciem małżeństwa mają obowiązek wyjawienia proboszczowi lub ordynariuszowi miejsca, znanych im przeszkód małżeńskich.

Normy takie zostały uchwalone przez Konferencję Episkopatu Polski w roku 1986 i zamieszczone w Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Dokument stwierdza, że każde zamierzone małżeństwo trzeba podać do publicznej wiadomości nie tylko z racji wspomnianej w kan. 1069, ale także dlatego, iż małżeństwo winno być faktem znanym wspólnocie parafialnej, do której należą narzeczeni. Nie można traktować zamierzonego małżeństwa jako sprawy prywatnej, interesującej jedynie narzeczonych.

Jeżeli obydwoje narzeczeni po dojściu do dojrzałości małżeńskiej (mężczyzna po ukończeniu 18 roku życia, kobieta 16 roku) mieszkają w parafii własnego proboszcza przynajmniej przez 6 miesięcy, nie jest wymagane głoszenie zapowiedzi w poprzednich miejscach ich pobytu, nawet jeżeli przebywali tam ponad pół roku. Jeżeli jednak

¹⁴⁸ Tamże, nr 61.

¹⁴⁹ Zwolnicznik z obowiązku zachowania przepisu kan. 1023 § 2. *Decretum* 2.12.1955, nigdzie nie publikowany, powołuje się na niego F. Bączkowiec w: F. Bączkowiec, dz. cyt., s. 172; *Decretum*, 17.10.1958, Nr 5646/58/P/ad B 1-20/58/, kronika Diecezji Włocławskiej 53/1959/ nr 4-5, s. 37; *Decretum*, 27.09.1961, N. 4837/61/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 43/1961/ nr 11, s. 323; *Decretum* 15.12.1964, N. 4722/64/P., Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 47/1965/ nr 3, s. 101-102; *Decretum*, 3.12.1971, N. 3772/71/P., Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 27/1972/ nr 1, s. 2.

nie przebywają w parafii własnego proboszcza jeszcze 6 miesięcy, należy głosić zapowiedzi także w parafii bezpośrednio poprzedniego miejsca stałego, względnie tymczasowego zamieszkania, z pominięciem dawniejszych miejsc pobytu¹⁵⁰. W porównaniu z wcześniejszymi rozporządzeniami dotyczącymi tego problemu przedłużono okres, w który nupturienci muszą przebywać w parafii proboszcza swojego stałego lub tymczasowego zamieszkania z 3 do 6 miesięcy. Nie jest już jednak istotne jak długo mieszkali w innym miejscu przed przeprowadzeniem się do parafii ich obecnego stałego lub tymczasowego zamieszkania.

Niezbędny warunek takiego postępowania to osiągnięcie przez proboszcza moralnej odpowiedzialności, że nupturienci są stanu wolnego i nic nie stoi na przeszkodzie ich małżeństwu.

Odnosnie do sposobu głoszenia zapowiedzi Instrukcja postanawia, że należy tego dokonywać przez umieszczenie ich na piśmie w gablocie ogłoszeń parafialnych przez okres 8 dni tak, by były tam uwidocznione przynajmniej przez dwie niedziele lub niedzielę i święto obowiązujące. Obowiązek ten można również spełnić przez dwukrotne głoszenie ustne podczas licznie uczęszczanych nabożeństw parafialnych, w niedzielę lub święto obowiązujące. Możliwość zwalniania od obowiązku głoszenia zapowiedzi posiadają ordynariusze miejsca¹⁵¹.

Sposób głoszenia zapowiedzi został więc w Polsce ujednoczony.

W każdej diecezji może się to odbywać zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej. Nie potrzeba także obecnie dokonywać tego trzykrotnie, wystarczy bowiem dwukrotne głoszenie ustne lub wywieszenie zapowiedzi w gablocie parafialnej na czas, w którym przypadają dwie niedziele lub niedziela i święto obowiązujące.

W wypadku, gdy w czasie kanonicznego badania narzeczonych lub głoszenia zapowiedzi okazało się, że nupturienci są związani przeszkodą małżeńską i mimo to chcą w dalszym ciągu zawrzeć sakramentalny związek małżeński, trzeba postarać się o uzyskanie dyspensy. Dyspensa od przeszkody małżeńskiej jest aktem prawnym wykonawczej władzy kościelnej, podjętym w szczególnym przypadku i dla słusznej przyczyny, na mocy którego osoby związane określoną przeszkodą zostają wyjęte spod prawa dotyczącego przeszkody małżeńskiej, mogąc ważnie i godziwie zawrzeć małżeństwo. Dyspensuje się jedynie od przeszkód pochodzenia kościel-

¹⁵⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 94.

¹⁵¹ *Tamże*, nr 95.

nego, nie możliwe jest udzielenie dyspensy od przeszkody, wynikającej z naturalnego lub pozytywnego prawa Bożego¹⁵².

Do uzyskania dyspensy potrzebna jest odpowiednia przyczyna, tym poważniejsza, im poważniejsza jest przeszkoda¹⁵³. Dyspensa udzielona bez słusznej i rozumnej przyczyny jest niegodziwa, a gdy została udzielona bez przyczyny przez niższego przełożonego, czyli poza Stolicą Apostolską, także nieważna (kan. 90 § 1).

Innym rodzajem dyspensy, udzielanej przed zawarciem małżeństwa jest dyspensa od zapowiedzi. Do jej uzyskania również wymagane jest zaistnienie słusznej przyczyny (KPK 1917 kan. 1028 § 1).

Czasami zachodzą sytuacje, w których prawo zabrania zawarcia małżeństwa przed otrzymaniem uprzedniego zezwolenia ze strony ordynariusza miejscowego. Małżeństwo bez takiego zezwolenia, zostaje zawarte ważnie, ale niegodziwie. Zezwolenie ordynariusza miejscowego określane bywa często terminem „nihil obstat”.

Na konieczność istnienia powodu kanonicznego do udzielenia dyspensy od przeszkody małżeńskiej zwraca szczególną uwagę Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych, Konferencji Episkopatu Polski z 1946 r. Powód ten ma być słuszny, czyli odpowiadający ważności przeszkody. Musi być on podany w prośbie o dyspensę skierowaną do miejscowego ordynariusza, bądź do Stolicy Apostolskiej. Już po uzyskaniu dyspensy należy jeszcze raz upewnić się o istnieniu tegoż powodu przed wykonaniem reskryptu, w przeciwnym bowiem razie dyspensa będzie nieważna.

Często jako kanoniczny powód do uzyskania dyspensy przytacza się tzw. późny wiek kobiety. Jeżeli kobieta ta nie jest wdową, powinna mieć ukończone 24 lata życia. Wiek w prośbie o dyspensę podaje się zawsze na podstawie metryki chrztu¹⁵⁴.

Do zawarcia związku małżeńskiego zgodnie z KPK 1917 wymagano zezwolenia ordynariusza w następujących sytuacjach:

1. Przy małżeństwach odstępców od wiary (kan. 1065);
2. Przy małżeństwach tułaczy (kan. 1032), a także niektórych emigrujących robotników¹⁵⁵;

¹⁵² T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu...*, s. 117.

¹⁵³ Szerzej na ten temat w: T. Sitkowski, *Przyczyny dla uzyskania dyspens od przeszkód małżeńskich i indultów od głoszenia zapowiedzi przedślubnych*, *Wiadomości Diecezjalne Łódzkie* 23/1949/ nr 5-6, s. 182-191.

¹⁵⁴ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 31.

¹⁵⁵ Tamże, nr 18.

3. Przy małżeństwach małoletnich, którzy nie otrzymali pozwolenia rodziców, słusznie sprzeciwiających się ich małżeństwu (kan. 1039);

4. Przy małżeństwach osób, które zawarły wcześniej kontrakt cywilny z inną osobą od tej, z którą teraz przystępują do ślubu kościelnego, bez względu na to, czy uzyskały rozwód lub unieważnienie kontraktu cywilnego, czy też nie;

5. Przy małżeństwach kobiet, które nie ukończyły jeszcze 16 roku życia;

6. W przypadku małżeństw wdów i wdowców, którzy nie mogą przedłożyć kanonicznych dokumentów śmierci współmałżonka;

7. W przypadkach, w których istnieją uzasadnione wątpliwości, co do tego, czy nie ma przeszkód małżeńskich (kan. 1031 §1)¹⁵⁶.

Zgodnie z Instrukcją Kongregacji Sakramentów, gdy narzeczeni należą do różnych diecezji, proboszcz strony w parafii której będzie zawierane małżeństwo musi zwrócić się do swojej kurii o zezwolenie na jego pobłogosławienie¹⁵⁷. W związku z dużą ilością wiernych w diecezjach polskich i wielką fluktuacją ludności, powodującą częste przypadki ślubów międzydiecezjalnych, Konferencja Episkopatu Polski zwróciła się do Stolicy Apostolskiej o zwolnienie z przestrzegania powyższego przepisu w naszym kraju. Kongregacja Sakramentów przychyliła się do tej prośby, udzielając Indultu zwalniającego na 3 lata diecezje polskie z obowiązku przestrzegania wspomnianych wymagań¹⁵⁸. W późniejszym czasie Indult ten był przedłużany przez prymasa Polski kard. S. Wyszyńskiego na kolejne lata. Prymas wydając takie rozporządzenia powoływał się zawsze na udzielone mu przez Stolicę Apostolską uprawnienia¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Tamże, nr 64.

¹⁵⁷ *Sacra Congregatio de Sacramentis, Instructio*, 29.06.1941, AAS 33/1941/, s. 297, nr 4.

¹⁵⁸ *Sacra Congregatio de Sacramentis, Indultum*, 4.01.1947, N. 19234/46, dokument został opublikowany w: *Instrukcja o kanonicznym badaniu...*, s. 227

¹⁵⁹ *Decretum*, 2.12.1955, dokument nie został nigdzie opublikowany, powołuje się na niego F. Bączkowiec w: F. Bączkowiec, dz. cyt., s. 175-176; *Decretum*, 15.10.1958, Nr 5588/58/P/ad. B1-21/58, *Kronika Diecezji Włocławskiej* 53/1959 nr 4-5, s. 37; Przedłużenie ważności Indultu zwalniającego od obowiązku zwracania się do ordynariusza przed asystencją przy zawieraniu małżeństwa przez nupturientów, których proboszczowie są z różnych diecezji, *Decretum*, 27.09.1961, N. 4838/61/P., *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 43/1961/mr 11, s. 322-323; Przedłużanie ważności Indultu zwalniającego od obowiązku zwracania się do ordynariusza przed asystencją przy zawieraniu małżeństwa przez nupturientów, których proboszczowie są z różnych diecezji, *Decretum*, 15.12.1964, N. 4721/64/P., *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 47/1965/nr 3, s. 70; *Dekret w sprawie błogosławienia małżeństw*, 3.12.1971, N. 3771/71/P., *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 89/1971/nr 1-2, s. 30.

Gdy do zawarcia małżeństwa potrzebne jest zezwolenie należy przesłać do kurii wnioski, odpowiednio uzasadnione, z podaniem najważniejszych szczegółów, zaczerpniętych z protokołu przedślubnego i z dokumentów przedłożonych przez nupturientów¹⁶⁰.

Problematyką, związaną z uzyskiwaniem dyspens i zezwoleń zajmuje się także Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z 1989 r. Przypomina, że Stolicy Apostolskiej zarezerwowane są, dyspensy od przeszkody występku, święceń diakonatu i prezbiteratu oraz publicznego, wieczystego ślubu czystości, złożonego w instytucie zakonnym na prawie papieskim¹⁶¹.

Zgodnie z najnowszą Instrukcją Konferencji Episkopatu Polski dotyczącą małżeństw konkordatowych do godziwości zawarcia małżeństwa w Polsce wymagana jest dyspensa od przeszkody wieku, wydana przez ordynariusza miejsca w przypadku gdy kobieta nie ma ukończonego 18-go roku życia¹⁶². Chodzi tutaj rzeczywiście o dyspensę od prawa a nie o zwykłe zezwolenie¹⁶³.

Mówiąc o małżeństwach konkordatowych trzeba wspomnieć też o konieczności uzyskania zezwolenia tegoż ordynariusza na zawarcie małżeństwa nie pociągającego za sobą skutków cywilnych. Zezwolenie takie otrzymuje się tylko w wyjątkowych przypadkach, z ważnych powodów pastoralnych¹⁶⁴. Przepis ten ma zasadniczo zagwarantować uzyskanie skutków cywilnych przewidzianych w prawie polskim wszystkim małżeństwom kanonicznym¹⁶⁵.

Zezwolenie ordynariusza miejsca jest zgodnie z KPK 1983 potrzebne obecnie do asystowania przy małżeństwie:

1. Tułaczy, a także migrantów, którzy po krótkim pobycie w nowym miejscu chcą zawrzeć małżeństwo, nie będąc w stanie przedłożyć ważnej metryki chrztu św.;

2. Które nie może być uznane lub zawarte według prawa państwowego. Prawa ta reguluje bowiem czysto cywilne skutki małżeństwa, takie jak np. sprawy posagowe, spadkowe, majątkowe, alimentacyjne (kan.1059/);

¹⁶⁰ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 64.

¹⁶¹ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 56, 58, 59.

¹⁶² *Instrukcja dla księży...*, nr 10.

¹⁶³ W. Góralski, *Ius matrimoniale...*, s. 198-199.

¹⁶⁴ *Instrukcja dla księży...*, nr 3.

¹⁶⁵ W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego...*, s. 23.

3. Osób, które wiążą naturalne obowiązki wobec innej strony lub wobec dzieci, wynikające z poprzedniego związku. Zezwolenie jest tutaj potrzebne do stwierdzenia, czy strona uregulowała już swoje zobowiązania wypływające z poprzedniego związku lub czy nie był on ważnym małżeństwem poprzez uważnienie dokonane władzą ordynariusza. Fakt taki bywa bowiem czasami odnotowywany tylko w aktach kurialnych;

4. Osoby, która natorycznie porzuciła wiarę katolicką;

5. Osoby związanej cenzurą, o ile trwa ona w tym stanie;

6. Małoletnich zawierających małżeństwo bez wiedzy rodziców lub wobec ich uzasadnionego sprzeciwu. Chodzi o roztropne rozeznanie sytuacji i stwierdzenie, czy sprzeciw jest uzasadniony, bo w takim wypadku ordynariusz miejsca ma prawo czasowo zabronić małżeństwa;

7. Zawieranym przez pełnomocnika (kan. 1105), ponieważ konieczne trzeba sprawdzić autentyczność pełnomocnictwa;

8. Gdy jedno z nupturientów chce zawrzeć związek małżeński pod godziwym i uzasadnionym warunkiem, dotyczącym teraźniejszości lub przeszłości. Zezwolenie stanowi gwarancję istnienia wystarczającego uzasadnienia zawarcia małżeństwa warunkowego (kan. 1102 § 3);

9. Zezwolenie jest ponadto wymagane przy małżeństwach, które uprzednio zawarły związek cywilny z inną osobą i uzyskały cywilny rozwód;

10. Uzyskanie zezwolenia jest potrzebne w każdym przypadku, w którym duszpasterz ma uzasadnioną, wątpliwość, co do stanu wolnego nupturientów¹⁶⁶.

Obecne przepisy dotyczące konieczności uzyskania zezwolenia ordynariusza miejsca na pobłogosławienie małżeństwa pozostały więc prawie nie zmienione w porównaniu z poprzednimi, zawartymi w Instrukcji o kanonicznym badaniu narzeczonych z 1946 r.

2.4. Asystujący przy zawieraniu małżeństwa

W obrzędach zawarcia małżeństwa oprócz narzeczonych, biorą także udział świadkowie zwani zwykłymi i świadek urzędowy. Asystuje on, przyjmując w imieniu Kościoła zgodę małżeńską od nupturientów i udzielając błogosławieństwa nowemu związkowi. Zgodnie bowiem z kan. 1094 KPK 1917 do wejścia w życie obecnego Kodeksu prawa kanonicznego ważne były jedynie te małżeństwa, które zostały zawarte wobec probosz-

¹⁶⁶ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 100.

cza lub miejscowego ordynariusza, ewentualnie wobec kapłana delegowanego przez jednego z nich oraz w obecności przynajmniej dwóch świadków zwykłych.

Prawo posoborowe poszerzyło treść powyższej dyspozycji, zezwalając na delegowanie do asystowania przy zawieraniu małżeństwa także diakona. Konstytucja Dogmatyczna o Kościele Soboru Wytykańskiego II *Lumen gentium* (nr 29), i Motu proprio „*Sacrum Diaconatus Ordinem*”¹⁶⁷ (nr 22) uzależniają możliwość występowania diakona w roli świadka urzędowego od dopuszczenia go do tego przez kompetentną władzę, a konkretnie ordynariusza miejsca.

W związku z powyższymi dyspozycjami Konferencja Episkopatu Polski we Wskazaniach w sprawie realizacji Motu proprio *Matrimonia mixta*¹⁶⁸ biorąc pod uwagę warunki pracy Kościoła w Polsce postanowiła, nie udzielać diakonom zezwolenia na asystowanie przy zawieraniu jakichkolwiek małżeństw w naszym kraju¹⁶⁹. Rok po wydaniu tego dokumentu w dniu 11.03.1972 r. pojawił się następny, w formie oświadczenia, w którym Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski prymas Stefan Wyszyński powołując się na Wskazania Episkopatu, a także na Konstytucję Dogmatyczną o Kościele i Motu proprio *Sacrum Diaconatus Ordinem*, stanowczo zabrania asystowania diakonom przy zawieraniu małżeństw¹⁷⁰.

Sytuacja ta zmieniła się dopiero z chwilą wejścia w życie KPK 1983. Kodeks w kan. 1108 § 1 postanawia, że ważne są małżeństwa zawarte wobec asystującego miejscowego ordynariusza albo proboszcza, albo wobec kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich. Przepisy kodeksowe nie dają Konferencjom Biskupów uprawnień do modyfikowania powyższej dyspozycji w zależności od warunków miejscowych przez ograniczanie możliwości asystencji diakona. Zarówno kapłan, jak i diakon jeżeli proszą o delegację do pełnienia funkcji świadka urzędowego przy zawieraniu związku małżeńskiego, o ile prawo powszechne w konkretnym przypadku im tego nie zabrania (np. nie są w karach kościelnych), powinni taką delegację otrzymać. Tak więc KPK 1983 zniósł ograniczenia nałożone na diakonów przez przepisy partykularnego prawa polskiego.

¹⁶⁷ Paulus VI, Motu proprio *Sacrum Diaconatus Ordinem* 18.06.1967, AAS 59/1967/ s. 702.

¹⁶⁸ *Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji M.P. Pawła VI „Matrimonia mixta”* 1.04.1971, Wiadomości Archidiecezji Gnicznieńskiej 26/1971/ nr 10, s. 227-232.

¹⁶⁹ Tamże, cz. III.

¹⁷⁰ *Declaratio, Wyjaśnienie w sprawie nie udzielenia w Polsce prawa asystowania diakonom przy zawieraniu małżeństw*, 11.03.1972, Nr 792/72/P., Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 62/1972/ nr 1-2, s. 146.

Prawo, które aktualnie obowiązuje w Polsce, regulujące kwestie tzw. małżeństw konkordatowych, nakazuje dodatkowo duchownemu, wobec którego nupturienti zawierają takie małżeństwo zatroszczyć się o sporządzenie zaświadczenia o zawarciu małżeństwa, dla potrzeb urzędu stanu cywilnego. Dokument taki winien być sporządzony w 3 egzemplarzach, opatrzony kościelną pieczęcią oraz podpisami tegoż duchownego, dwóch pełnoletnich świadków (mających ukończony 18 rok życia) i nupturientów. Świadkowie i nupturienti składają swoje podpisy bezpośrednio przed celebracją, natomiast duchowny asystujący przy małżeństwie po jego zawarciu¹⁷¹.

W niebezpieczeństwie śmierci grożącym życiu przynajmniej jednej ze stron, zawarcie małżeństwa konkordatowego może mieć miejsce bez przedstawienia „Zaświadczenia o braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa”, sporządzonego przez kierownika USC. W takim przypadku nupturienti składają wobec duchownego obecnego przy zawieraniu małżeństwa zapewnienie, że nie wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających przez nich zawarcia małżeństwa według przepisów prawa polskiego. Duchowny ma za to obowiązek sporządzenia *Zaświadczenia o zawarciu małżeństwa*, zgodnie z wymogami nr 18 *Instrukcji dla księży dotyczącej małżeństw konkordatowych*. W dokumencie należy zaznaczyć iż związek małżeński został zawarty zgodnie z art. 9, § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Trzeba także po imieniu i nazwisku duchownego, zamiast jego stanowiska, podać formułę: *duchowny obecny przy małżeństwie zawartym w niebezpieczeństwie śmierci*¹⁷².

2.5. Adnotacje o zawartym małżeństwie

Po zawarciu związku małżeńskiego do spełnienia pozostają jeszcze czynności, dzięki którym w przyszłości będzie można stwierdzić fakt ślubu, a także uzyskać dla małżeństwa kanonicznego skutki cywilne. Trzeba więc między innymi dokonać adnotacji w odpowiednich księgach parafialnych, a czasem także zawiadomić o małżeństwie proboszcza miejsca chrztu którejsz ze stron. Już Sobór Trydencki postanowił, by małżeństwa były zapisywane w osobnej księdze zaślubionych¹⁷³. Ważnym dokumentem Kongregacji Soboru był Dekret *Ne temere* z 2.08.1907 r., który w rozdziale IX wprowadził obowiązek odnotowywania związku

¹⁷¹ *Instrukcja dla księży...*, nr 18-19.

¹⁷² Tamże, nr 25-26.

¹⁷³ Scss. XXIV, cap. 1, *de ref. matrim.*, COD s. 731-733.

małżeńskiego w księdze ochrzczonych. Nowość ta okazała się w praktyce bardzo pożyteczna, do tego stopnia, że w języku obiegowym od nazwy tego Dekretu zwykło się nazywać samo powiadomienie kierowane przez proboszcza miejsca ślubu do proboszcza miejsca chrztu¹⁷⁴.

Zgodnie z KPK 1917 po zawarciu małżeństwa, proboszcz lub jego zastępca powinien jak najrychlej odnotować ten fakt w księdze małżeństw, wpisując imiona i nazwiska nowożeńców, świadków i kapłana asystującego przy ślubie, miejscowość oraz datę zawarcia związku, a także inne dane według rytuału i nakazu miejscowego ordynariusza (kan.1103 §1). Fakt i datę zawarcia związku małżeńskiego trzeba także wpisać do księgi chrztów (kan.470 § 2), jeżeli zaś obydwie strony lub jedna z nich otrzymała chrzest gdzie indziej, należy wprost lub za pośrednictwem kurii diecezjalnej zawiadomić o zawarciu małżeństwa proboszcza lub rządcę kościoła w którym chrztu udzielono, aby również odnotował ten fakt w księdze chrztów (kan. 1103 § 2). Dyspozycje powyższe zostały utrzymane w obecnie obowiązującym prawie powszechnym (kan.1121 i 1122), z tym, że o sposobie odnotowania małżeństwa w księdze zaślubionych mają zadecydować Konferencja Biskupów lub biskup diecezjalny (kan.1121 § 1).

Problematyka związana z adnotacją małżeństwa w księgach parafialnych była wielokrotnie poruszana przez dokumenty prawodawców Kościoła w Polsce. Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych z 1946 r., zobowiązuje dziekanów do corocznego sprawdzania, czy rządcy parafii prowadzą parafialne księgi małżeństw, chrztów, czy odpowiednio przechowują protokoły przedślubne. Czynność ta ma być wykonywana dokładnie, z przeglądnieniem poszczególnych dokumentów. Po dokonaniu kontroli każdy akt ma być specjalnie opieczętowany i podpisany przez dziekana¹⁷⁵.

Konferencja Episkopatu Polski określiła także szczegółowo jak ma wyglądać wpis w księdze zaślubionych. Musi on zawierać: nazwiska, imiona, wyznanie, zawód i miejsce zamieszkania małżonków, ich stan cywilny (przed zawarciem małżeństwa), w przypadku osób owdowiałych nazwisko i imię poprzedniego małżonka, datę oraz miejsce urodzenia i chrztu, nazwiska, imiona i zawody ich rodziców, dzień, miesiąc, rok i miejsce zawarcia małżeństwa, nazwisko kapłana błogosławiącego małżeństwo z ewentualnym wskazaniem delegacji, na podstawie której

¹⁷⁴ W. Góralski, *Małżeństwo*, w: Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego..., s. 304.

¹⁷⁵ *Instrukcja o kanonicznym badaniu narzeczonych...*, nr 65.

asystował przy ślubie, nazwiska, imiona, wiek i miejsce zamieszkania świadków. W księdze musi się także znaleźć wolne miejsce na ewentualne zapisanie konwalidacji, nieważności lub rozwiązania tego małżeństwa przez dyspensę papieską.

Małżeństwa tajne spisuje się w osobnej księdze, przechowywanej w tajnym archiwum kurii. Nie wnosi się o nim wzmianki na marginesie parafialnej księgi chrztów (kan. KPK 1917 kan.1107; KPK 1983 kan. 1983 kan. 1133)¹⁷⁶.

Akta zawartego małżeństwa mają być zapisane ręcznie w parafialnej księdze zaślubionych oraz w jej duplikacie, odsyłanym do kurii biskupiej¹⁷⁷.

Akta obrzędów kościelnych, a więc także i małżeństwa, zgodnie z Przepisami Episkopatu w sprawie ustalenia parafii spisywania tych akt, winny być sporządzane w parafii dopełnienia obrzędu, bez względu na to, czy osoba której akt dotyczy pochodzi z tej właśnie parafii, czy z innej¹⁷⁸. Przepisy w sprawie małżeństw zawieranych poza parafią własną narzeczonych dodają, że w takim przypadku proboszcz, który asystował przy ślubie ma powiadomić o tym fakcie proboszcza parafii chrztu nowożeńców i tego, który udzielił pozwolenia na ślub, aby uczynił odpowiednią notatkę w protokole kanonicznego badania narzeczonych oraz parafialnej księdze stanu dusz (lub kartotece parafialnej)¹⁷⁹.

W związku z wypadkami bigamii, które zdarzały się w Polsce na skutek opieszałości proboszczów we wpisywaniu małżeństw do księgi chrztów, co powodowało wydawanie metryk chrztu bez adnotacji o małżeństwie, prymas kard. Stefan Wyszyński wydał pismo, w którym zwraca uwagę, aby pod adnotacją o zawartym małżeństwie, na marginesie aktu chrztu dopisywano także datę wpisu tejże adnotacji wraz z podpisem osoby tego dokonującej. W razie ujawnienia bigamii pozwala to ustalić winnego, który nie dokonał wymaganego wpisu¹⁸⁰.

¹⁷⁶ *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych: ochrzczonych, bierzmowanych, małżeństw i zmarłych oraz księgi stanu dusz*, 5-7.09.1947, Kronika Diecezji Włocławskiej 42/19948/ nr 1, s. 5, nr 18.

¹⁷⁷ Tamże, nr 3.

¹⁷⁸ *Przepisy obowiązujące w sprawie ustalenia parafii, w której mają być spisywane akta obrzędów kościelnych: chrztu, bierzmowania, małżeństwa, pogrzebu*, 26.04.1954, opublikowane w: F. Bączkiewicz, dz. cyt., s. 605.

¹⁷⁹ *Przepisy obowiązujące w sprawie małżeństw zawieranych poza parafią własną narzeczonych...*, nr 5.

¹⁸⁰ S. Wyszyński, *Pismo dotyczące podpisu kapłana przy dokonywaniu adnotacji związku małżeńskiego w księdze chrztów*, 25.06.1960, Orędownik Diecezji Chełmińskiej 11/1960/ nr 7-8, s. 196.

Może się zdarzyć, że z jakichś powodów księga chrztów, w której był spisany akt chrztu strony nie istnieje lub nie można jej odnaleźć. W takim przypadku fakt zawarcia małżeństwa powinien być odnotowany w zastępczej księdze ochrzczonych¹⁸¹. O konieczności adnotacji małżeństwa w księgach parafialnych przypomina także dokument Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski w sprawie adnotacji *Ne temere*. Obowiązkiem rządców kościołów jest także jak najszybsze wysłanie powiadomienia o zawartym małżeństwie do parafii chrztu nowożeńców¹⁸². W praktyce ma to być czasokres trzech – czterech dni po ślubie¹⁸³. W kraju zdarzają się niestety przypadki spóźnionego względnie niedokładnego i niedbałego wypełnienia powiadomienia *Ne temere* (brak daty i miejsca urodzenia, danych o zapisie chrztu w księdze chrztów itp.), w skutek czego otrzymujący powiadomienie nie może często dokonać właściwej i dokładnej adnotacji lub też znaleźć zapisu metrykalnego w odnośnej księdze chrztów¹⁸⁴.

Każdorazową wysyłkę powiadomienia *Ne temere* należy odnotować w parafialnej księdze ślubów, a także w zeszycie korespondencyjnym.

Obowiązek powiadomienia może być uznany za wypełniony dopiero wtedy, gdy otrzyma się potwierdzenie o dokonaniu zapisu w księdze chrztów, co musi być zanotowane w parafialnej księdze ślubów z podaniem daty otrzymania takiego potwierdzenia¹⁸⁵.

W przypadku, gdy przez dłuższy czas nie ma odpowiedzi o dokonaniu wpisu do księgi ochrzczonych, duszpasterz który asystował przy zawieraniu małżeństwa ma pełne prawo zwrócenia się wprost do kurii diecezji, na terenie której leży parafia chrztu strony, by spowodowano dokonania wymaganego wpisu¹⁸⁶.

Sumienne traktowanie sprawy adnotacji *Ne temere* należy do poważnych obowiązków sumienia każdego rządcy kościoła¹⁸⁷.

¹⁸¹ Uchwała Konferencji Episkopatu w sprawie zastępczych metryk chrztu św., 18.06.1964, Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961-1970. Dokumenty dotyczące Polski wydane przez Stolicę Apostolską, prymasa Polski i Konferencję Episkopatu Polski, t. I, opracował i tłumaczył T. Picronck, Warszawa 1971, par. 21; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu...*, s. 198.

¹⁸² *Przypomnienie Komisji Duszpasterskiej Episkopatu w sprawie adnotacji „Ne temere”*, bez daty, Orędownik Diecezji Chełmińskiej 16/1965/ nr 1-2, s. 35.

¹⁸³ J. Walicki, *Adnotacja małżeństwa w księdze ochrzczonych*, Homo Dei 30/1961/ s. 145.

¹⁸⁴ *Przypomnienie Komisji Duszpasterskiej...*, s. 35.

¹⁸⁵ Tamże.

¹⁸⁶ J. Walicki, dz. cyt., s. 145-146.

¹⁸⁷ *Przypomnienie Komisji Duszpasterskiej...*, s. 35.

Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa, powtarzając przepisy KPK 1983 odnośnie do adnotacji o ślubie, dodaje, iż zawiadomienie o dokonaniu wpisu do księgi chrztów, wysłane przez proboszcza miejsca przyjęcia tego sakramentu przez którąś ze stron, należy dołączyć do dokumentów dotyczących zawartego małżeństwa¹⁸⁸.

W związku z obowiązkiem uzyskania dla małżeństwa kanonicznego skutków cywilnych, od dnia 15.11.1998 r., na proboszczu, wikariuszu lub administratorze parafii na terenie której zostało zawarte małżeństwo ciążyą nowe obowiązki. Muszą oni najpierw złożyć swój podpis na 3 egzemplarzach zaświadczenia o zawarciu małżeństwa, sporządzonego dla potrzeb urzędu stanu cywilnego¹⁸⁹. Przed upływem 5 dni od zawarcia małżeństwa konkordatowego któraś z tych osób przesyła jeden egzemplarz zaświadczenia do USC właściwego ze względu na miejsce zawarcia małżeństwa. Może być ono przekazane z potwierdzeniem odbioru wprost do urzędu, lub też przesłane listem poleconym, nadanym w polskim urzędzie pocztowym. W drugim przypadku, należy zachować w dokumentach parafialnych dowód nadania przesyłki poleconej. Jeżeli dotrzymanie terminu 5 dni nie jest możliwe z powodu siły wyższej, jego bieg ulega zawieszeniu na czas trwania przeszkody.

Drugi egzemplarz zaświadczenia o zawarciu małżeństwa należy przekazać małżonkom, trzeci pozostawić w aktach urzędu parafialnego¹⁹⁰. Wydaje się że Instrukcja wspominając o aktach ma na myśli komplet wszystkich dokumentów, dotyczących danego małżeństwa.

2.6. Małżeństwa mieszane i im podobne

Termin *małżeństwa mieszane* w źródłach i literaturze prawa kanonicznego zasadniczo bywa używany w podwójnym znaczeniu: ścisłym i szerszym. W pierwszym przypadku oznacza on małżeństwo katolika z osobą ochrzczoneą, nie należącą do Kościoła katolickiego. W znaczeniu szerszym oznacza małżeństwo katolika zarówno z niekatolikiem ochrzczoneym, jak i nieochrzczoneym¹⁹¹.

¹⁸⁸ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa..., nr 99.

¹⁸⁹ Instrukcja dla księży..., nr 18, d.

¹⁹⁰ Tamże, nr 20-21.

¹⁹¹ T. Gromnicki, *Forma zawierania zaręczyn i małżeństw*, Kraków-Warszawa 1910, s. 157; P. Kałwa, *Małżeństwa mieszane*, w: *Małżeństwo w świetle nauki katolickiej*. Praca zbiorowa, Lublin 1928, s. 129.

Do XII w. oba rodzaje małżeństw mieszanych były zakazane przez Kościół w równym stopniu, dopiero w nauce dekretystów i dekretalistów zakaz zawierania małżeństwa pomiędzy katolikami i ochrzczonymi akatolikami przybrał postać przeszkody wzbraniającej, natomiast katolikami z nieochrzczonymi – przeszkody zrywającej¹⁹².

KPK 1917 zakazywał związków małżeńskich osób różnego wyznania chrześcijańskiego, z których jedna jest katolikiem (kan.1060-1064), podobnie jak i małżeństw katolików z osobami niegodnymi (kan.1065-1066), co łączyło się z przeszkodą tamującą. Dyspensę można było uzyskać tylko wtedy, gdy zachodziły słuszne i naglące powody, strony złożyły przewidziane prawem rękojmie oraz istniała moralna pewność, że rękojmie te będą dopełniane. Przeszkodę zrywającą różności religii zaciągały strony, pragnące zawrzeć małżeństwo, z których jedna była katolikiem, druga natomiast osobą nieochrzczonej (kan.1070-1071). Dyspensy od tej przeszkody Kościół udzielał rzadko i tylko z bardzo ważnych powodów¹⁹³.

Dokumentem, który zrewidował dyscyplinę kanoniczną dotyczącą małżeństw mieszanych w duchu Vaticanum II, dostosowując ją do zmieniających się warunków życia¹⁹⁴, była Instrukcja o małżeństwach mieszanych *Matrimonii sacramentum*, wydana 18.03.1966 r.¹⁹⁵. Modyfikowała ona dotychczasowe przepisy kodeksowe, dopuszczając między innymi do czynnego chociaż ograniczonego współdziałania ministra niekatolickiego przy zawieraniu małżeństwa mieszanego, znosząc zakaz zawierania takiego małżeństwa w kościele, a także znosząc ekskomunikę *laetę sententiae*, przewidzianą w kan.2319 § 1 nr 1, którą zaciągali katolicy zawierający związek małżeński wobec ministra niekatolickiego¹⁹⁶.

Nowe zmiany w prawie kanonicznym odnośnie małżeństw mieszanych wprowadziło Motu proprio *Matrimonia mixta* papieża Pawła VI, wydane 31.03.1970 r.¹⁹⁷. Cechą charakterystyczną tego dokumentu jest

¹⁹² F. Wernz-P. Vidal, *Ius canonicum ad codicis normam exactum*, Romae 1946, V, n. 169; J. Rybczyk, *Przejawy ekumenizmu w instrukcji o małżeństwach mieszanych*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 14/1967/ z. 5, s.6.

¹⁹³ F. Bączkiewicz, dz. cyt., t. II, s. 226.

¹⁹⁴ R. Sobański, *Instrukcja o małżeństwach mieszanych*, Wiadomości Diecezjalne 32/1996/ nr 7-8, s. 100-101.

¹⁹⁵ Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio de matrimoniis mixtis „Matrimonii sacramentum”*, 18.03.1966, AAS 68/1966/ s. 235-239.

¹⁹⁶ Tamże, nr 4 i 7; por. J. Rybczyk, *Przejawy ekumenizmu...*, s. 17-18.

¹⁹⁷ Paulus VI, Motu proprio *Matrimonia mixta*, 31.03.1970, AAS 62/1070/ s. 257-263; Na oznaczenie tego dokumentu używam skrótu: MPMM.

określenie powszechnych norm ogólnych i zlecenie Konferencjom Biskupów wydanie norm partykularnych, dotyczących sposobu składania rękojmii i stwierdzenia na forum zewnętrznym, ustalenia okoliczności dla udzielenia dyspensy od formy kanonicznej i dokonania zapisu małżeństw mieszanych w parafialnych księgach metrykalnych¹⁹⁸.

Trzeba tutaj zaznaczyć, że według terminologii używanej przez Motu proprio *Matrimonia mixta* małżeństwa mieszane to także takie, które zostały zawarte z tzw. osobami niegodnymi. Ludzie ci wystąpili formalnie z Kościoła katolickiego, albo są znani jako czynnie zwalczający Kościół, albo też stali się publicznymi grzesznikami lub pozostają w karach kościelnych. W pojęciu „osoby niegodne” nie mieszczą się niepraktykujący¹⁹⁹. Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa z 1989 r., osoby ochrzczone w Kościele katolickim, które potem praktycznie z niego wystąpiły i są znane jako odstępcy zwalczający Kościół, a w szczególności te, które odstępstwa dokonały publicznie, a ich postępowanie daje powszechne zgorszenie, lub które ściągnęły na siebie kary kościelne za apostazję i uporczywie w nich trwają, nazywa niewierzącymi. Natomiast terminem „osoby, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła” określa tych, którzy dokonali odstępstwa na piśmie, bądź wobec 2 świadków, albo też ujawnili swoje faktyczne wystąpienie z Kościoła wobec przedstawiciela władzy kościelnej, o ile takie stanowisko pokrywa się z ich przekonaniem wewnętrznym. Analogicznie przez Instrukcję jest rozumiane pojęcie apostazji²⁰⁰.

Problematykę małżeństw mieszanych omawia także KPK 1983 w kan. 1124-1129, opierając się głównie na Motu proprio Pawła VI. Zgodnie z tym Kodeksem zawarcie małżeństwa mieszanego, a więc przez dwie osoby ochrzczone, z których jedna była ochrzczone w Kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta i nie wystąpiła z niego formalnym aktem, a druga – także ochrzczone, należy do Kościoła lub wspólnoty kościelnej nie utrzymującej pełnej jedności z Kościołem katolickim nie powoduje już zaciągniętej przeszkody. Kościół odradza jednak takiego małżeństwa (kan. 1124). Przeszkodę stanowi w dalszym ciągu małżeństwo katolika, który nie wystąpił z Kościoła katolickiego formalnym aktem z osobą nieochrzczonej (kan. 1086 § 1). Kodeks używa więc

¹⁹⁸ J. Głomp, *Niektóre zagadnienia związane z zastosowaniem M.P. „Matrimonia mixta” do warunków krajowych*, Prawo Kanoniczne 15/1972/ nr 1-2, s. 22.

¹⁹⁹ Tamże, s. 25.

²⁰⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 72.

terminu *matrimonia mixta* w znaczeniu ścisłym, podobnie jak KPK 1917, wspomniane wyżej Motu proprio używało go w znaczeniu szerszym.

W niniejszym artykule stosowana jest terminologia kodeksowa, natomiast nazwą „małżeństwo podobne do mieszanego” (zaczerpniętą z Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim) określa się związek katolików z osobami nieochrzczonymi lub niegodnymi.

Kościół przykłada obecnie wielką wagę do opieki nad małżeństwami mieszanymi, czego dowodem są wyżej wspomniane przepisy prawa kanonicznego. Problem ten jest na tyle istotny, a dokumenty wydane w Polsce odnośnie tych spraw tak obszerne, że zostaną w niniejszym artykule omówione oddzielnie.

2.6.1. Przygotowanie do zawarcia małżeństw mieszanych i im podobnych

Osoby pragnące zawrzeć małżeństwo, z których jedna jest katolikiem, a druga nie, podobnie jak narzeczeni katolicy powinny być przygotowane do ślubu. Przygotowanie takie z konieczności musi wyglądać jednak inaczej. Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji *Matrimonia mixta*, wydane w dniu 1.04.1971 r. podają dyspozycje, dotyczące przygotowania do zawarcia małżeństw mieszanych i im podobnych. Duszpasterz, zapoznając się z nupturientami, powinien wywnioskować na podstawie rozmowy jakie wartości religijne, moralne i światopoglądowe posiadają strony, a zwłaszcza strona niekatolicka. Niezależnie od tego, czy jest ona ochrzczona czy nie wierząca, musi otwarcie wyjaśnić zasady nauki katolickiej dotyczące jedności i nierozzerwalności małżeństwa oraz jego celów. Trzeba ukazać przymierze małżeńskie jako instytucję prawa Bożego, opartego na prawie naturalnym. Nie można także pominąć Objawienia i zbawczej działalności Jezusa Chrystusa, który podniósł małżeństwo do godności sakramentu, dzięki czemu wspólnota małżeńska przekształcając się we wspólnotę rodzinną, doznaje dodatkowego umocnienia przez wiarę. Należy także podkreślić wagę jedności małżeńskiej, zwłaszcza jedności duchowej dla dobra rodziny i jej przyszłości oraz to, jak wysoko Kościół ceni miłość małżeńską (KDK nr 47, 49, 52)²⁰¹.

Strona prawosławna powinna być pouczona o głównych prawdach wiary i o sakramentach św., będących wspólnym dziedzictwem Kościoła katolickiego i prawosławnego, o wspólnej czci dla Matki Bożej oraz

²⁰¹ Wskazania Episkopatu Polski w sprawie..., cz. II, nr 1

o osiągnięciach ekumenicznych widocznych w Kościele katolickim. W rozmowie z protestantem trzeba zwrócić uwagę na znaczenie sakramentu chrztu i Pisma św., jako wspólnych zasad łączących nas z Chrytusem. W przypadku osób reprezentujących inne wyznania czy światopoglądy, jest rzeczą wskazaną, aby uświadomić wspólne podstawowe prawdy, zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II.

Przygotowując nupturientów do zawarcia małżeństwa mieszanego, nie można pominąć informacji i zachęty, aby z konferencji i nauk przedślubnych, organizowanych dla narzeczonych katolickich, korzystała także strona niekatolicka. Warto też wskazać odpowiednią literaturę religijną lub świecką, zawierającą katolickie spojrzenie na małżeństwo i rodzinę. Równie ważną rzeczą jest zaznajomienie narzeczonych z życiem społeczeństwa religijnym parafii²⁰².

Odpowiednie wydziały kurii diecezjalnych, przy współpracy z Radami Duszpasterskimi, powinny opracować schemat pouczeń przedślubnych, opartych na nauce Soboru Watykańskiego II i dostosowanych do małżeństw mieszanych, z uwzględnieniem światopoglądu i wyznania. drugiej strony²⁰³.

Problematyką przygotowania do ślubu zajmuje się także *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej*, wydana w 1981 r.²⁰⁴ i Instrukcja o tej samej nazwie z roku 1987²⁰⁵. Oba dokumenty różnią się tylko tym, że w drugim uwzględniono zmiany wprowadzone w prawie kościelnym przez KPK 1983. Instrukcje dotyczą małżeństw mieszanych w ścisłym tego słowa znaczeniu, natomiast w stosunku do związków małżeńskich, w których spotyka się wyznanie katolickie z religią niechrześcijańską mają odniesienie tylko na zasadzie analogii.

Instrukcje podkreślają, że duszpasterz przygotowujący do ślubu nupturientów o różnej przynależności kościelnej musi im przypomnieć

²⁰² Tamże

²⁰³ Tamże, cz. VI.

²⁰⁴ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej*, bez daty, Gorzowskie Wiadomości Kościelne 25/1981/nr 12, s. 325-332; Instrukcja opiera się na KPK 1917, Dekrecie o ekumenizmie Soboru Watykańskiego II *Unitatis redintegratio*, Motu proprio *Matrimonia mixta* i *Wskazaniach Episkopatu* z dn. 1.04.1971 r., systematyzując i interpretując przepisy tych dokumentów.

²⁰⁵ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej*, 11.03.1987, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 71/1989/ nr 1-2, s. 11-20; Instrukcja opiera się na tych samych dokumentach co poprzednia, uwzględniając jednak zmiany wprowadzone przez KPK 1983.

o jedności, i nierozzerwalności małżeństwa, co winna uznać strona niekatolicka, nawet gdyby w jej wyznaniu był dopuszczalny rozwód, a także o tym, że jedność wyznania w rodzinie jest bardzo pożądana, jako fundament pokoju i pełnej wspólnoty. Z różnicy wyznania bowiem często wynikają poważne trudności, szczególnie dla religijnego wychowania dzieci. Pouczenia te mają być wolne od niewłaściwego prozelityzmu nie mogąc naruszać zasady wolności sumienia w podejmowaniu decyzji przez nupturientów.

Gdy strona niekatolicka chce trwać przy swoim wyznaniu, jej decyzję należy potraktować poważnie, w przypadku zaś, gdy wyrazi pragnienie przyjęcia wyznania katolickiego, trzeba dokładnie zbadać, czy ta decyzja jest dojrzała i czy podjęto ją z pobudek religijnych. Tylko w takim przypadku można rozpocząć przygotowanie związane z przyjęciem do pełnej jedności z Kościołem katolickim.

Czas takiego przygotowania powinien zasadniczo trwać trzy miesiące²⁰⁶.

Gdy strona niekatolicka chce pozostać przy swojej wierze zawierając ślub w Kościele katolickim, należy:

1. Pouczyć ją o obowiązku zgłoszenia się do własnego duszpasterza w celu załatwienia wymagań prawnych jej Kościoła i uzyskania potrzebnych dokumentów;

2. Zażądać od strony katolickiej świadectwa ukończenia kursu przedmałżeńskiego, a od strony niekatolickiej ewentualnego uzupełnienia wymaganej wiedzy w zakresie małżeństwa i rodziny, sprawdzając ją poprzez odpowiedni egzamin;

3. Przypomnieć stronom, o obowiązku przestrzegania zasad etyki małżeńskiej, wynikających z prawa naturalnego (zagadnienia antykoncepcji, przerywania ciąży, rozwodu)²⁰⁷.

W przypadku, gdy strona niekatolicka wyraża stanowczą wolę zawarcia małżeństwa w swoim Kościele, a strona katolicka zgadza się na to, duszpasterz powinien:

1. Przypomnieć stronie katolickiej, że obowiązuje ją zachowanie formy kanonicznej małżeństwa i pouczyć obie strony o ewentualnych konsekwencjach niezachowania tej formy (nieważność związku lub jeżeli ślub był zawarty w Kościele prawosławnym, brak godziwości kan. 1127 § 1, komplikacje z chrztem dzieci, zagrożenie nierozzerwalności małżeń-

²⁰⁶ *Instrukcja Episkopatu Polski o duszpasterstwie małżeństw o różnej...* z 1981 i 1987 r., cz. IV, nr 3-4.

²⁰⁷ Tamże, cz. IV, nr 6.

stwa);

2. Jeżeli strony w dalszym ciągu trwają przy swojej decyzji zawarcia małżeństwa w Kościele niekatolickim, pouczyć stronę katolicką o obowiązku sumienia uzyskania za pośrednictwem własnego proboszcza zwolnienia ordynariusza na zawarcie małżeństwa mieszanego oraz dyspensy od formy kanonicznej²⁰⁸.

Podobne dyspozycje, dotyczące przygotowania do zawarcia przez katolików małżeństwa z osobami nie należącymi do Kościoła katolickiego zawiera Instrukcja Episkopatu Polski z 1989 r.²⁰⁹

2.6.2. Stwierdzenie zdolności i przygotowania stron do zawarcia małżeństwa

Przeprowadzenie kanonicznego badania narzeczonych, czyli stwierdzenie zdolności i przygotowania stron do zawarcia małżeństwa jest także konieczne, gdy do ślubu mają przystąpić katolik i strona niekatolicka. Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji Motu proprio *Matrimonia mixta* z 1971 r. postanawiają, że duszpasterz spisujący protokół kanonicznego badania narzeczonych z kandydatami do małżeństwa mieszanego, musi odebrać od strony katolickiej oświadczenie, że będzie trwała w wierze katolickiej oraz przyrzeczenie, że dołoży wszelkich starań, by dzieci z tego małżeństwa zostały ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim (tzw. rękojmie). O złożonym oświadczeniu i przyrzeczeniu trzeba powiadomić stronę niekatolicką. Jest wskazane, aby strona niekatolicka potwierdziła przyjęcie do wiadomości tych faktów swoim podpisem na dokumencie rękojmi złożonych przez katolika. W przypadku gdy nupturient niekatolicki wzbrania się przed złożeniem podpisu, duszpasterz o ile posiada moralną pewność, że treść rękojmi strony katolickiej dotarła do świadomości niekatolika, osobiście oświadcza o tym fakcie, zaznaczając jednak o zasłej zmianie²¹⁰.

Gdy strona niekatolicka przyjąwszy do wiadomości zobowiązania oświadczy, że będzie robić wszystko, aby nie dopuścić do realizacji przyrzeczeń strony katolickiej duszpasterz powinien ze spokojem wyjaśnić, że małżeństwo które zamierzają zawrzeć ma być wspólnotą ich życia i miłości wobec Boga, będącego dla wierzących najwyższą wartością.

²⁰⁸ Tamże, cz. IV, nr 7.

²⁰⁹ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 80-82.

²¹⁰ *Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji...*, cz. II, nr 2b.

Dzieci, które są darem Boga mają pogłębiać ich wspólnotę i ją uszlachetniać. Dlatego też nie można wystawiać na sytuację konfliktową związanego się ogniska rodzinnego. W przypadku gdy pouczenia te nie odniosą skutku, duszpasterz winien zbadać dokładniej powody takiego stanowiska strony niekatolickiej, a całą sprawę przedstawić w Sekretariacie Prymasa Polski za pośrednictwem swojego ordynariusza. Sprawy o szczególnie wyjątkowym charakterze będą wysyłane do Kongregacji Sakramentów²¹¹.

Od wydania Instrukcji *Matrimonii sacramentum* czyli od roku 1966 zaczęła się wytwarzać praktyka, zgodnie z którą, gdy strona niekatolicka nie może przyjąć rękojmi bez zadania gwałtu swojemu sumieniu, a strona katolicka posiada świadomość obowiązku wychowania dzieci w religii katolickiej i przyrzeka uczynić wszystko co możliwe, aby wypełnić swój obowiązek, Stolica Apostolska udziela dyspensy od tego wymogu²¹².

W przypadku, gdy strona katolicka nie chce złożyć oświadczenia i przyrzeczenia, duszpasterz musi zaniechać starań związanych z zawarciem tego małżeństwa, gdyż zobowiązania stawiane przez Kościół katolicki przy zawieraniu małżeństwa mieszanego są świętym wymogiem wiary i prawa Bożego²¹³.

Motu proprio *Matrimonia mixta* nakazywało, aby Konferencje Biskupów ustaliły sposób składania przez nupturientów rękojmi (pkt.7)²¹⁴. Omawiana Instrukcja Episkopatu nakazuje stosować formę pisemną, bez potrzeby udziału świadków. Prawo diecezjalne przeciwne temu postanowieniu automatycznie zostaje zniesione²¹⁵.

Nupturient będący katolikiem podpisuje rękojmie w trzech egzemplarzach. Strona niekatolicka potwierdza na nich, przyjęcie do wiadomości zawartej tam treści. Jeden egzemplarz załącza się do protokołu przedślubnego badania narzeczonych, drugi wysyła wraz z prośbą o dyspensę do kurii, trzeci natomiast przekazuje się stronie katolickiej²¹⁶.

W przypadku osób, które były ochrzczone w Kościele katolickim, a potem od niego odstąpiły i są znane jako niewierzący lub zwalczający Ko-

²¹¹ Tamże.

²¹² L. Orsy, *Małżeństwo mieszane*, Concilium, wybór artykułów 1-10, 1968, Poznań-Warszawa 1969, s. 432.

²¹³ *Wskazania Episkopatu Polski w sprawie...*, cz. II nr 2b.

²¹⁴ R. Sobański, *Nowe przepisy o małżeństwach mieszanych*, Wiadomości Diecezjalne 38/1970 nr 8-9, s. 139.

²¹⁵ J. Glomp, *Niektóre zagadnienia...*, s. 29

²¹⁶ *Wskazania Episkopatu Polski w sprawie...*, cz. II, nr 2b.

ściół oraz tych, których postępowanie daje powszechne zgorszenie, lub które ściągnęły na siebie kary kościelne, zawierających małżeństwo z katolikami, strona katolicka składa takie same rękojmie, jak w przypadku małżeństwa mieszanego. Drugi nupturient jest zobowiązany do złożenia rękojmi, że nie będzie przeszkadzał swojemu współmałżonkowi w wypełnianiu praktyk religijnych, a także w chrzcie i wychowaniu ich dzieci w Kościele katolickim. Forma tych rękojmi ma być taka, jaka jest stosowana w danej diecezji²¹⁷.

Do wymogów dotyczących zawierania małżeństw mieszanych i im podobnych, Instrukcja w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej z 1987 r. dodaje, że nupturienti muszą złożyć pisemne oświadczenie, iż żadna ze stron nie wyklucza celów i istotnych przymiotów małżeństwa (KPK 1983 kan. 1125).

Czynności związane z protokołem kanonicznego badania narzeczonych duszpasterz, o ile strona niekatolicka nie wyraziła woli przybycia na spotkanie z nim, przeprowadza przynajmniej ze stroną katolicką²¹⁸.

Jednym z istotnych elementów przygotowujących do zawarcia małżeństwa są zapowiedzi, głoszone między innymi w celu upewnienia się co do stanu wolnego nupturientów. W przypadku małżeństw mieszanych Episkopat Polski postanowił, że zapowiedzi mają być głoszone w parafiach przy kościołach katolickich²¹⁹.

Instrukcja Episkopatu o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim powtarzając dyspozycje poprzedniego dokumentu, podkreśla, aby przy załatwianiu formalności przedślubnych, wypełniając protokół rozeznania stanu osobowego narzeczonych zwrócić uwagę na fakt chrztu strony niekatolickiej oraz jej stanu wolnego. Duszpasterz powinien roztropnie i uprzejmie starać się o metrykę od duchownego niekatolickiego, którą należy zweryfikować w kurii. W przypadku zdecydowanej odmowy wiążącej się z niemożliwością uzyskania takiej metryki, trzeba przedstawić wiarygodnych świadków i sporządzić dokument stwierdzający przyjęcie chrztu²²⁰.

Z wielką ostrożnością i troską podchodzi się do małżeństw zawartych u braci rozłączonych, w Kościołach protestanckich czy prawosławnych, które zgodnie ze stosowną u nich praktyką uzyskały rozwód. Jeżeli zain-

²¹⁷ Tamżc, cz. I.

²¹⁸ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw...*, cz. IV, nr 6.

²¹⁹ Tamżc, cz. IV, nr 5d.

²²⁰ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 44.

teresowani chcą zawrzeć drugie małżeństwo ze stroną katolicką, ich spraw nie można załatwiać schematycznie, każda musi być rozważona przez sąd kościelny²²¹.

KPK 1983 w kan. 1126 nakazuje, aby Konferencje Biskupów określiły sposób składania rękojmi, a także ustaliły w jaki sposób ma to być stwierdzone w zakresie zewnętrznym i jak o tym powiadomić stronę niekatolicką. Instrukcja Episkopatu Polski z 1989 r. nie zmieniając niczego w tej materii w porównaniu z dyspozycjami poprzednich dokumentów wydanych w naszym kraju odnośnie małżeństw podobnych do mieszanych wprowadza w całym kraju jednolitą formę składania rękojmi w przypadku małżeństwa katolika ze stroną ochrzczoneą, ale niewierzącą, ostentacyjnie niepraktykującą, trwającą notorycznie w cenzurach kościelnych lub taką, która formalnie lub faktycznie i publicznie odstąpiła od Kościoła katolickiego. Rękojmie takie muszą być teraz składane zawsze w formie pisemnej w obecności dwóch świadków²²².

2.6.3. Dyspensy i zezwolenia

Do zawarcia małżeństwa katolika z osobą nieochrzczoneą lub ochrzczoneą nie należącą do Kościoła katolickiego KPK 1917 wymagał udzielenia dyspensy (kan. 1061 i 1071). Dyspensa do zawarcia małżeństwa z nieochrzczoneym potrzebna była do ważności tego związku, natomiast z ochrzczoneym, należącym do innego wyznania, do godziwości. Biskupi Polscy biorąc pod uwagę względy duszpasterskie postanowili we wskazaniach w sprawie realizacji Motu proprio *Matrimonia mixta* z 1971 r., że do starania się o takie dyspensy kompetentny jest nie tylko duszpasterz strony katolickiej, ale także proboszcz, na którego terenie duszpasterskim zamieszkuje strona niekatolicka²²³. Zwyczajna władza dyspensowania od przeszkód różności wyznania i różności religii przysługuje ordynariuszowi miejsca jednej ze stron (MPMM pkt 1).

Duszpasterz winien zwrócić szczególną uwagę na istnienie słusznej przyczyny, skłaniającej do wystąpienia z prośbą o dyspensę (MPMM pkt 3). Przyczyną taką może być stanowcza wola zawarcia małżeństwa, dobro potomstwa itp.

²²¹ Tamże, nr 57.

²²² Tamże, formularz V.

²²³ *Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji...*, cz. II.

W przypadku małżeństw mieszanych i im podobnych można starać się także o dyspensę od formy kanonicznej zawarcia małżeństwa. Dyspensa taka jest uważana za wyjątkową, dlatego udziela się jej jedynie w tych wypadkach, w której zachowanie formy kanonicznej jest moralnie niemożliwe. Stan takiej moralnej niemożliwości stwierdza sam ordynariusz miejsca na podstawie relacji przedłożonej przez duszpasterza, który przeprowadził kanoniczne badanie nupturientów. Mogą bowiem u którejś ze stron wystąpić opory dotyczące formy kanonicznej uwarunkowane przesłankami obiektywnymi, bądź nawet subiektywnymi, skłaniające ją nawet do zawarcia małżeństwa niesakramentalnego. Motu proprio *Matrimonia mixta* zezwala w takim przypadku na udzielenie dyspensy, sankcjonującej tę publiczną formę zawarcia małżeństwa, która zostanie wybrana przez strony (pkt. 9). Strony mogą wybrać formę zawierania związku małżeńskiego w obecności ministra niekatolickiego lub urzędnika stanu cywilnego. Wyboru tego muszą dokonać przed duszpasterzem, który będzie się starał o dyspensę od formy kanonicznej²²⁴. Prośba o dyspensę pozwalającą na zawarcie małżeństwa mieszanego lub jemu podobnego, adresowana do ordynariusza miejsca jednej ze stron, powinna zawierać dokładne dane personalne nupturientów, słuszny powód do udzielenia dyspensy, nazwę wspólnoty religijnej strony niekatolickiej (o ile do jakiejś wspólnoty należy), a także krótką charakterystykę religijności lub światopoglądu obydwu stron. W prośbie trzeba również podać trudności jakie się ewentualnie pojawiły odnośnie faktu chrztu, stanu wolnego lub złożonych rękojmi. Trzeba także dołączyć jeden egzemplarz rękojmi. Jeżeli stwierdzono inne przeszkody kanoniczne, powinno się je przedstawić na osobnym arkuszu. W przypadku konieczności uzyskania dyspensy od formy kanonicznej, sprawę przedkłada się w osobnym piśmie, podając bliżej okoliczności i racje skłaniające do takiej petycji²²⁵.

Zgodnie z KPK 1983 na drodze do zawarcia małżeństwa mieszanego nie stoi już przeszkoda tamująca, ponieważ przeszkody tego rodzaju nie istnieją obecnie w prawie kanonicznym. Kodeks zabrania jednak zawierania takich małżeństw (kan. 1124), zakaz ten ustaje na skutek zezwolenia wydanego przez ordynariusza miejscowego. Tak więc dyspensa potrzebna jest teraz jedynie przy zawieraniu małżeństwa przez stronę katolicką z osobą nieochrzczoną (przeszkoda zrywająca różnej wiary).

²²⁴ Tamże, cz. III.

²²⁵ Tamże, cz. II, nr 2c.

Zmiany dotyczące małżeństw mieszanych i im podobnych, związane z wejściem w życie KPK 1983 zastały uwzględnione przez Instrukcję o przygotowaniu do małżeństwa z 1989 r. Instrukcja wymaga, aby duszpasterz przeprowadzający kanoniczne badanie narzeczonych postarał się o zezwolenie ordynariusza miejscowego w przypadku zawierania małżeństwa katolika z:

- a) osobą ochrzczoneą, należącą do społeczności kościelnej nie utrzymującej pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim (kan. 1124),
- b) osobą, która notorycznie porzuciła wiarę katolicką (kan. 1071 §2)²²⁶.

KPK 1983, a wraz z nim Instrukcja z 1989 r. zmieniają przepisy dotyczące kompetencji do udzielenia dyspensy od formy kanonicznej. Motu propri o *Matrimonia mixta* (pkt 9), a także Instrukcja w sprawie małżeństw o różnej przynależności kościelnej zezwalały na udzielenie takiej dyspensy ordynariuszowi miejsca jednej ze stron, obecnie może to uczynić jedynie ordynariusz miejsca strony katolickiej (kan. 1127 §2)²²⁷.

Należy jeszcze dodać, że przy okazji udzielenia dyspensy od formy kanonicznej ordynariusz miejsca udziela równocześnie dyspensy od obowiązku głoszenia zapowiedzi²²⁸.

Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim nie wprowadziła innych zmian dotyczących uzyskiwania dyspens i zezwoleń związanych z małżeństwami mieszanymi.

2.6.4. *Forma zawierania małżeństw mieszanych i im podobnych*

Małżeństwo z reguły winno być zawierane przy użyciu jakiejś formy publicznej. KPK 1917 wymagał, aby małżeństwo katolika z osobą niekatolicką ochrzczoneą lub nieochrzczoneą było zawierane w takiej samej formie prawnej jak przy związkach czysto katolickich (kan. 1094 i 1095). Tak więc kapłan upoważniony do asystencji musiał w obecności 2 świadków zapytać nowożeńców o zezwolenie małżeńskie i przyjąć je do wiadomości (kan. 1102 §1). Kodeks zabraniał jednak stosowania jakichkolwiek obrzędów religijnych (kan. 1102 §2), a więc używania stroju liturgicznego, poświęcenia obrączek, błogosławieństwa dla nowożeńców i sprawowania Mszy św. Związki takie miały być zawierane poza kościołem np. na plebanii lub w zakrystii²²⁹.

²²⁶ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa..., nr 83, nr 100 pkt. 4.

²²⁷ Tamże, nr 90.

²²⁸ Tamże, nr 92.

²²⁹ F. Bączkowiec, dz. cyt., t. II, s. 301-303.

Bardzo poważne zmiany dotyczące formy zawierania interesujących nas małżeństw wprowadziło Motu proprio *Matrimonia mixta* a za nim, Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji tegoż Motu proprio. Zgodnie z dokumentem papieskim małżeństwo katolika z osobą nieochrzczonej musi być zawierane w kościele poza Mszą św. Przy małżeństwach katolika z osobą ochrzczonej, nie należącą do wspólnoty Kościoła katolickiego można uzyskać pozwolenie ordynariusza na odprawienie Mszy (MPMM pkt 11), według rytu przepisanego przez księgi liturgiczne. Trzeba pamiętać, iż taki związek jest sakramentem, który dzięki Kościołowi bardziej łączy małżonków z Chrystusem. Jeżeli zawierane jest małżeństwo katolika ze stroną prawosławną, podczas Mszy św., gdy prawosławny wyrazi pragnienie może przystąpić do Eucharystii, o ile praktyka taka nie budzi zastrzeżeń w okolicy. Nie wolno natomiast przyjmować Komunii św. protestantom, ze względu na odmienne pojmowanie przez nich tego Sakramentu. Wyznawcy Kościołów lub innych wspólnot chrześcijańskich, dzieląc się wspólną, z Kościołem katolickim wiarę w Eucharystię, mogą podczas obrzędów ślubnych za pozwoleniem ordynariusza przystąpić do Komunii św. (MPMM pkt 11).

Równoczesne sprawowanie obrzędów małżeńskich przez kapłana i ministra niekatolickiego jest zabronione (MPMM pkt. 13). Ordynariusz ma jednak prawo zezwolić na określony udział ministra niekatolickiego, jeżeli w miejscowej opinii publicznej będzie to życzliwie przyjęte. Udział ten nie może wykraczać poza czytanie Pisma św. i złożenie życzeń w formie przemówienia²³⁰.

Pośród niekanonicznych, publicznych form zawierania małżeństwa na pierwszym miejscu wymienia się zawarcie związku małżeńskiego we wspólnocie religijnej strony niekatolickiej. Wyraża się w tym postawa ekumeniczna Kościoła katolickiego, szacunek dla innych wspólnot religijnych oraz podkreślenie, że małżeństwo jest instytucją prawa Bożego i jego zawarcie nie powinno być pozbawione charakteru religijnego. Trzeba jednak zawsze wcześniej zbadać, czy we wspólnocie religijnej, do której należy strona niekatolicka, zawieranie małżeństwa dokonuje się w formie publicznej i czy taka forma jest rzeczywiście zawarciem małżeństwa, a nie jedynie ceremonią.

Poza publicznymi formami zawierania małżeństwa – w obecności ministra katolickiego lub niekatolickiego – istnieje jeszcze jedna for-

²³⁰ Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji..., cz. IV.

ma publiczna, uznana przez prawo kościelne – przed urzędnikiem stanu cywilnego²³¹.

Pewne zmiany, dotyczące formy zawierania małżeństwa mieszanego wprowadziła Instrukcja w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej z 1981 r. Dokument zezwala, w wypadku gdy stroną niekatolicką jest osoba prawosławna, aby taki związek został zawarty bez zezwolenia ordynariusza w czasie sprawowania Mszy św. Także bez specjalnego zezwolenia w obrzędzie ślubnym może wziąć udział duszpasterz akatolicki.

Gdy strona niekatolicka wyraża stanowczą wolę zawarcia związku małżeńskiego w swoim Kościele, a strona katolicka na to się zgadza, należy wydać stronie katolickiej potrzebne dokumenty, pouczając równocześnie o obowiązku sumienia uzyskania przez nią dyspensy dla małżeństwa mieszanego i od formy kanoniczne j²³².

Druga Instrukcja z 1989 r., o tej samej nazwie co poprzednia, cytuje nowe przepisy KPK 1983. Przypomina, że jest zabronione, aby asystujący szafarz katolicki i niekatolicki stosowali równocześnie własne obrzędy i pytali o wyrażenie zgody przez strony, zakazując także stosowania innego religijnego zawarcia tegoż małżeństwa w celu wyrażenia lub odnowienia zgody małżeńskiej (kan. 1127 §3).

Udział duszpasterza niekatolickiego możliwy jest na takich samych zasadach, jakie podała poprzednia Instrukcja, z jedną drobną zmianą: jego obecność zależy od tego, czy duszpasterz katolicki uzna, że nie wywoła to zgorszenia parafian²³³.

Instrukcja z 1987 r. przypomina także przepis Motu proprio *Matrimonia mixta* (pkt. 8) i KPK 1983 (kan. 1127 § 1), na podstawie którego forma kanoniczna zawierania małżeństwa katolika z osobą prawosławną wymagana jest teraz jedynie do godziwości²³⁴. Kolejne zmiany, dotyczące interesujących nas kwestii wprowadza Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Biorąc pod uwagę względy duszpasterskie Episkopat Polski postanawia, że do asystowania przy zawieraniu małżeństwa, zawieranego przez katolika z osobą:

- a) ochrzczonej poza kościołem katolickim,
- b) która formalnym aktem odstąpiła od Kościoła katolickiego,

²³¹ Tamże, cz. III.

²³² Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa... z 1981 r., cz. IV, pkt. 6f.

²³³ Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa... z 1987 r., cz. IV, pkt. 6f.

²³⁴ Tamże, cz. IV, pkt. 7a

- c) która uważa się za niewierzącą,
- d) która praktycznie i publicznie odstąpiła od Kościoła katolickiego, tak że faktu tego odstępstwa nie da się ukryć,
- e) trwającą w cenzurach kościelnych,
- f) ostentacyjnie niepraktykującą;
- g) nieochrzczoneą,

jest uprawniony nie tylko duszpasterz strony katolickiej, ale także ten, na terenie którego zamieszkuje strona niekatolicka²³⁵.

Przez takie postanowienie nie uznaje się kanonicznego zamieszkania strony niekatolickiej, lecz przyrównuje się ją jedynie pod względem skutków prawnych od strony katolickiej, przyznając jednocześnie proboszczom i ordynariuszom władzę godziwego asystownia²³⁶.

Małżeństwa mieszane powinny być zawierane zgodnie z odnowionym obrzędem sprawowania sakramentu małżeństwa²³⁷.

Do form publicznych, dopuszczonych przy małżeństwach mieszanych, dokument dodaje zupełnie nową: obrzęd religijny w gronie rodzinnym, w obecności świadków, którzy będą mogli publicznie oświadczyć o fakcie zawarcia związku małżeńskiego²³⁸. Z taką sytuacją możemy mieć do czynienia np. gdy strony zamierzają zawrzeć małżeństwo na podstawie tzw. licencji w innym kraju, w którym ślub cywilny nie jest obowiązkowy, a strona niekatolicka zdecydowanie sprzeciwia się zawarciu związku małżeńskiego zarówno w formie kanonicznej, jak i cywilnej²³⁹.

Trzeba jeszcze zauważyć pewną zmianę wprowadzoną przez KPK 1983 odnośnie do przyjmowania Komunii św. (także podczas ślubu) przez wyznawców należących do innych Kościołów niż katolicki i prawosławny. Jeżeli Kościoły te zdaniem Stolicy Apostolskiej dzielają wspólną z katolikami wiarę w Eucharystię, ich wyznawcy mogą, przyjąć Komunię bez czyjegokolwiek pozwolenia. Pozwolenie biskupa diecezjalnego lub Konferencji Biskupów potrzebne jest w wypadku pozostałych chrześcijan, o ile złożą wyznanie wiary katolickiej w odniesieniu do Eucharystii i do przyjęcia tego Sakramentu zostaną odpowiednio przygotowani (kan.844 § 3-4).

²³⁵ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 80

²³⁶ J. Glemp, *Niektóre zagadnienia...*, s. 27-28.

²³⁷ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, nr 89.

²³⁸ Tamże, nr 93, pkt. 3.

²³⁹ W. Góralski, *Ius matrimoniale...*, s. 193.

2.6.5. Zapisanie małżeństw mieszanych i im podobnych w księgach parafialnych

Małżeństwo mieszane i jemu podobne, tak jak związek małżeński katolików musi być odnotowany w odpowiednich księgach (MPMM pkt 10). Motu proprio *Matrimonia mixta* poleca, aby Konferencje biskupów wydały normy, odpowiednie do miejscowych warunków, określające sposób odnotowania w księgach przewidzianych prawem kanonicznym małżeństw zawartych za dyspensą od formy kanonicznej (pkt. 10) Konferencja Episkopatu Polski postanawia że jeśli małżeństwo zostało zawarte w formie kanonicznej, zapisuje się je w księgach małżeństw tej parafii, na terenie której zostało zawarte.

Małżeństwa zawarte za dyspensą od formy kanonicznej również mają być odnotowane w parafialnych księgach małżeństw, chyba że ordynariusz polecił dokonać tego jedynie w kurii i złożyć w archiwum kurialnym.

Wpisując małżeństwo do ksiąg parafialnych należy dokładnie zaznaczyć dzień udzielenia dyspensy, zawarcia związku oraz formę w jakiej związek został zawarty. Dokumenty dotyczące dyspensy od przeszkody lub od formy kanonicznej dołącza się wraz z innymi do protokołu kanonicznego badania narzeczonych. Małżeństwa zawarte za dyspensą od formy kanonicznej zostają zapisane w księgach parafialnych na podstawie przedłożonego świadectwa, wydanego przez ministra niekatolickiego lub przez Urząd Stanu Cywilnego. W przypadku gdy takiego świadectwa nie można uzyskać adnotacji o fakcie zawarcia małżeństwa dokonuje się na podstawie zeznań dwóch wiarygodnych świadków²⁴⁰.

Należy podkreślić, iż wpis do ksiąg metrykalnych nie może mieć miejsca przed dniem faktycznego ślubu²⁴¹.

Adnotacja o zawarciu związku małżeńskiego przez stronę katolicką musi być również dokonana w księdze chrztów, nawet w sytuacji, gdy osoba ta zawierała małżeństwo w Kościele prawosławnym²⁴².

2.6.6. Duszpasterstwo małżeństw mieszanych

Kościół katolicki powinien zawsze otaczać opieką swoich wiernych, również żyjących w małżeństwach mieszanych. O potrzebie jej roztożenia wzmiankował KPK 1917 w kan.1064. Kan.1128 KPK 1983 po-

²⁴⁰ Wskazania Episkopatu Polski w sprawie realizacji..., cz. V.

²⁴¹ J. Głomp, *Niektóre zagadnienia...*, s. 34.

²⁴² *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa...*, z 1987 r., cz. IV pl. 8.

stanawia, że ordynariusze miejsca i inni duszpasterze mają troszczyć się o to, aby katolickiemu małżonkowi i dzieciom zrodzonym z małżeństwa mieszanego nie zabrakło pomocy duchowej do wypełnienia ich obowiązków. Powinni oni także wspierać małżonków w utrwalaniu jedności życia małżeńskiego i rodzinnego.

Z dokumentów prawnych partykularnego Kościoła polskiego problematykę duszpasterstwa małżeństw mieszanych poruszają tylko dwa: „Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej” z 1981 r. i drugi dokument o tej samej nazwie z roku 1987, co do interesującej nas kwestii zresztą niczym się nie różniące. Instrukcje polecają otoczyć troską duszpasterską małżonków wraz z dziećmi, a także ich rodziny. Duszpasterstwo małżeństw mieszanych przewiduje opiekę indywidualną nad poszczególnymi rodzinami oraz formy oddziaływania zespołowego. Powinno być ono prowadzone w duchu ekumenicznym, z podkreśleniem tego, co łączy wyznania obojga małżonków. Nie można jednak sztucznie zacierać różnic. Duszpasterz prowadzący tego rodzaju działalność winien znać zasady wiary strony niekatolickiej, a także obowiązujące ją przepisy prawne i liturgiczne. Konflikty wynikające na tle religijnym należy rozwiązywać w duchu miłości i szczerości.

Owocne duszpasterzowanie nad rodzinami o różnej przynależności kościelnej wymaga współpracy duszpasterzy obu wyznań. Pożądane jest, aby formy i zakres takiego wspólnego duszpasterzowania zostały wcześniej uzgodnione między Kościołami. Kościół katolicki szanuje prawo innych Kościołów do opieki duszpasterskiej nad małżeństwami mieszanymi. Duszpasterze katoliccy mają chętnie przyjmować inicjatywy drugiej strony, sami szukając odpowiedniej płaszczyzny dla wspólnego działania, szczególnie w takich sytuacjach konfliktowych, w których pomocna jest interwencja obu stron²⁴³.

Małżeństwa o różnej przynależności kościelnej powinny pozostawać pod stałą opieką swoich kapłanów, do zadań których należy między innymi pielęgnowanie wiary i wiedzy religijnej poprzez:

- a) dobrą orientację co do postawy religijnej i poziomu życia moralnego małżonków,
- b) utwierdzanie rodziców i dzieci w posłuszeństwie nauce Chrystusa oraz wierności sumieniu,

²⁴³ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa...*, z 1981 i 1987 r. cz. III.

- c) budzenie u małżonków poczucia odpowiedzialności za życie religijne ich rodziny,
- d) służenie pomocą w wyjaśnianiu problemów religijnych,
- e) organizowanie pogadań służących poznaniu tradycji religijnych obu wyznań,
- f) organizowanie wspólnot międzywyznaniowych dla wymiany doświadczeń i wzajemnej pomocy w rozwiązywaniu problemów²⁴⁴.

Zadaniem duszpasterzy jest także kształcenie postaw moralnych małżonków, poprzez budzenie u nich przekonania, że istotne znaczenie dla wspólnoty rodzinnej ma dawanie na co dzień świadectwa miłości. Lojalność i poszanowanie przekonań drugiej strony oraz troska o współżycie nie zwalnia jednak katolika od przestrzegania zasad moralności własnego wyznania²⁴⁵. Duszpasterz powinien budzić u małżonka katolickiego zrozumienie i życzliwość wobec zaangażowania się drugiej strony w sprawę jej Kościoła. Wizytę duszpasterską duchownego strona katolicka ma traktować jako odwiedzin całej rodziny. Rodzina może brać udział w nabożeństwach ekumenicznych, a w szczególnych wypadkach (zgodnie z obowiązującymi przepisami) w liturgii Kościoła współmałżonka niekatolickiego. Gdy strona katolicka przez dłuższy czas nie ma fizycznej lub moralnej możliwości udziału w niedzielnej Mszy św., po uzgodnieniu z własnym duszpasterzem, może wziąć udział w nabożeństwie liturgicznym w świątyni współmałżonka²⁴⁶.

Zakończenie

Sakramenty, jako jedna z najważniejszych dziedzin życia Kościoła, cieszą się dużym zainteresowaniem ze strony polskich prawodawców, zarówno Konferencji Episkopatu naszego kraju, jak i prymasów. Dowodzi tego ogromna liczba różnego rodzaju aktów prawnych, które zostały przez nich wydane w okresie ostatnich pięćdziesięciu lat. Dotyczy to również tzw. sakramentów społecznych, będących w służbie wspólnoty, czyli święceń i małżeństwa.

Z pierwszym z wymienionych łączą się dwie instrukcje Konferencji Episkopatu Polski, wprowadzające w życie uchwały Soboru Watykańskiego II, który zreformował dyscyplinę kościelną związaną ze święce-

²⁴⁴ Tamże, cz. V, nr 1.

²⁴⁵ Tamże, cz. V, nr 2a.

²⁴⁶ Tamże, cz. V, nr 4.

niami. Instrukcje dostosowały przepisy prawa powszechnego do konkretnej, specyficznej sytuacji w naszym kraju.

Większa liczba dokumentów tegoż prawodawcy dotyczyła małżeństwa. Najważniejsze z nich regulują kwestie wiążące się z przygotowaniem do przyjęcia sakramentu. Warto także zwrócić uwagę na przepisy, dotyczące zawierania małżeństw mieszanych i im podobnych, powstałe w atmosferze posoborowego ekumenizmu, wyrażające między innymi szacunek dla praw przysługujących niekatolikom, zawierającym związek małżeński ze stroną katolicką. Konferencja Episkopatu Polski jest również autorem najnowszego dokumentu związanego z małżeństwem, przepisów wykonawczych do postanowień konkordatu, zawartego między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Działalność prawodawcza prymasa kardynała Stefana Wyszyńskiego nie objęła spraw łączących się z sakramentem święceń, ograniczając się jedynie do małżeństwa. Dokumenty prymasowskie regulowały kwestie zapowiedzi przedślubnych, zezwoleń na błogosławienie małżeństw nupturientów mieszkających na terenach różnych diecezji, a także adnotacji małżeństwa w księgach parafialnych.

The legislation of the Conference Episcopate of Poland and the primate cardinal S. Wyszyński in the scope of sacraments: the order and the marriage

Two sacraments: the order and the marriage are very difficult for the social life of the Church. This article shows the legislation of the Conference Episcopate of Poland and the Polish primate cardinal Stefan Wyszyński in the scope of those sacraments.

Primate Wyszyński was lawgiver on the all Church in Poland, because he had extraordinary licenses from the Holy See. The Conference Episcopate and the primate was promulgating many legal acts about the sacraments.